

ATEŞ, Süleyman (2014). “Yunus’ta İlahî Aşk”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.55-111 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Süleyman ATEŞ*

YUNUS’TA İLÂHÎ AŞK

İnsan, ‘aşk yoluyla varlığının kaynağı olan Allah’a ulaşır. Hemen bütün İslâm mutasavvıflarınca kabul edildiği ve temeli Cüneyd’in, Risalelerinde açıkladığı Mîsâk tezine dayanan görüşe göre, Allah’ın düşüncesi olarak ezelde var olan insan, şu somut evrende somut bireyler olarak yaratılınca, zerre halindeki varlık (ruh) tanrısal kaynaktan uzak kaldı, ayrılık içine düştü, o tasasız hali özler oldu. Çünkü Hz. Mevlânâ’nın deyişiyle:

هر که دور ماند از اصل خویش باز جوید روزگار و صب خویش

Her ki dûr mând ez asl-i khîş

Bâz cûyed rûziGâr-i vasl-ı khîş

Aslından uzak kalan her varlık aslına kavuşmanın özlemini çeker.

İnsanı Yaratan ile bütünleştirecek olan araç, sevginin son sınırı olan aşktır. Tanrı her varlıkta görünmekle beraber en güzel biçimde insanda görünmüştür. Bundan dolayı “*Kendini bilen Rabbini bilmiş olur*” Çünkü sevgi kendini başkasında, başkasını kendinde bulmaktır. Sevginin ileri düzeyinde insan, varlıkları ayrı ayrı değil, Bir görür. Daha doğrusu yaratıkları kaybeder, sadece Yaratan’ı görür.

Sevginin olmadığı yerde; öfke, kırgınlık, çözülme ve birbirinden kopukluk gibi olumsuz durumlar ortaya çıkar. Sevginin değerini yalnız seven bilir, sevmek de bir bilgelik, bir olgunluk işidir. Yeterince aydınlanmamış, Tanrı ışığından yoksun kalmış bir gönülde sevginin yeri yoktur. Bütün varlık türlerini birbirine bağlayan, onları tanrısal evrene yönelten sevgidir. Sevgi bir çıkar aracı olmadığından

* Prof. Dr. Diyanet İşleri Başkanlarından.

seven, karşılık beklemez. Dost kişi gerçek seven kimsedir (âşık). Dost başka bir anlamda da Tanrı'dır, kişinin gönlünde ışıyan Öz'dür.

Yunus'a Göre Eren

Yûnus Emre'nin dilinde bilge kişinin adı 'eren'dir. Eren barış içinde yaşamayı, bütün insanları kardeş görmeyi, kendini sevmeyeni bile sevebilen kişidir. Onun gönlü yalnız sevgiyle, dostluk duygularıyla doludur. Eren, en güzel ahlâkı yaşayan olgun insan (insan-ı kâmil)dir.

Ölüm, ruhun Tanrısal kaynağına dönmesidir. Ölüm ruhun bedenden ayrılıp tanrısal kaynağa dönmesiyle gerçekleşir. Bu nedenle ölüm ruhla bedenın ayrılmasıdır. Ruh bedenden ayrılınca beden ölür, kendisini oluşturan elemanlarına (toprak, su, ateş, hava) karışır. Gerçekte ölüm yok olmak değil, ruhun geldiği Tanrısal kaynağa dönmesi demektir.

Yûnus Emre ve Varlık Birliği (Vahdet-i Vücûd)

Vahdet-i vücûd (varlık birliği) fikrini sistemleştiren mutasavvıf, Muhyi'd-dîn İbnu'l-Arabî'ye göre varlık, bir tek hakîkatten ibarettir. Çeşitlenme ve çoğalma, dış duyuların oluşturduğu bir görünümdür. Allah kesin varlıktır. O'nun varlığının sebebi yoktur. O, kendi zatiyle vardır. O'nu bilmek, varlığını bilmektir. Zatinin hakîkatini bilmek mümkün değildir.

Allah, bizi şu belirli biçimlerde yaratacağını ezelden beri biliyordu. Eğer bizi bu şekilde bilmeseydi yaratmazdı. Bu biçimi başka yerden de almadı. Çünkü kendisinden başka bir varlık yoktu ki oradan alsın. Demek ki kendi bilgisinde bizim bu biçimimiz vardı. Bizi ezeli bilgisıyla böyle bilmişti. O halde biz, bilkuvve (potansiyel olarak) O'nda vardık. O'nun bizi bilmesinin aynısı olan bizim misalimiz (düşünce halindeki varlığımız, bir başka deyişle Allah'ın bizim hakkımızdaki bilgisi), kendi kıdemiyle kadim(öncesiz)dir. Çünkü bilgi O'nun sıfatıdır. Sıfatı da ezeldir. Allah, bizi yaratacağını sonradan bilmiş olamaz¹⁰³.

İbnu'l-Arabî'ye göre a'yân-i sâbite (ideler), yani Allah'ın bilgisi bakımından âlem, kadîmdir. "Yoktan var olmuş değildir. Yoktan var oldu demek, zâtı, kendisinde gizli iradesi ile a'yâne (biçimlere) geldi demektir. *Zira ne yok var olur, ne de var yok olur.* Zat denizinin

¹⁰³ İbnu'l-Arabî, al-Futûhâtu'l-Mekkiyye, 1/153-154, Mısır, 1293.

inkılâbından (çalkanmasından) âlemler oluşmuştur."¹⁰⁴ Allah bu dünyâları, isimlerini açığa çıkarmak için yaratmıştır. Çünkü makdursuz kadir, verme olmadan cömertlik, beslenen kimse olmadan rızık vericilik, yardım edilen bir şey olmadan yardım edicilik, rahmet edilen biri olmadan rahmet edicilik etkisiz kavramlardır.¹⁰⁵

Sadreddin Konevî de çeşitli karşıt eylemlerin varlığını, Allah'ın gazap, rahmet gibi sıfatlarının görünmesi için zorunlu görmektedir. Allah'ın isimleri ve sıfatları tam anlamıyla meydana çıksın diye hayır-şer, gazap-rahmet görüntüsü olan eylemler var olmuştur. Bunlar olmasaydı isimler ve sıfatlar arasındaki karşıtlık ve dengelik sırrı belli olmaz, halim ve ğafur bilinmez, kötülük iyiliğe değişmezdi.¹⁰⁶

İbnu'l-Arabî'ye göre kâinat, Allah'tan çıkmıştır, fakat Allah ile aynı mahiyette değildir. Mümkün varlıklar, önce yok iken sonradan Allah'tan sadir olmuştur, fakat parçanın bütünden ayrılışı gibi bir ayrılışla var olduğu düşünülemez. Zira o takdirde bunlar varlıktan varlığa çıkmış ve böylece ezelde kendi kendisiyle kâim bir varlığa sahibolmuş olurlardı.

Tanrı'nın Zat ve mahiyetine aykırı düşmemek için evren, Allah'ın ilk tecellisinden oluşan ilk akla dayandırılmıştır. İlk akıl tektir. Fakat yapısında çokluk yeteneği vardır. Bütün varlıkların suretlerini (idelerini) kendinde taşır. Buna kâinatın ilkesini oluşturan *Levh-i Mahfuz* da denir.

İbnu'l-Arabî'ye göre varlık bir daire oluşturur. Bu daire, Allah'ın bir görüntüsü veya O'nun ayınıdır. Dairenin merkezi Allah'tır. Başında ilk akıl vardır. Bu, bütün yaratılanların aslıdır. Her şeyin sureti, tasarısı bunda vardır. Bu suretler, şekillere konulmuştur. Nihayet yaratma devam edip insan türüne gelmiş ve en son insan yaratılmıştır. Varlık dairesinin sonunda insan bulunmaktadır. İnsanla varlık dairesi tamamlanmış ve nasıl dairenin sonu, başıyla birleşirse insan da böylece akılla birleşmiştir. Başında akıl, sonunda (başa birleştiği noktada) insan bulunan bu dairenin, iki ucu arasında kalan kısmında diğer yaratıklar bulunmaktadır. Nasıl dairenin merkezinden çıkan hatlar, çevrenin her noktasına aynı uzaklıkta ise bütün yaratıkların da Allah'a münasebeti öyledir. Onda değişiklik olmaz. Dairenin çevresindeki her nokta, nasıl merkeze bakarsa bütün yaratıklar da öyle Allah'a bakar, O'nun verdiğini kabul ederler¹⁰⁷

¹⁰⁴ İsmail Hakkı, *Lubbu'l-Lubb ve Sirru's-Sirr*, s. 12, İstanbul, 1328.

¹⁰⁵ *Fütûhât*: 1/155.

¹⁰⁶ Konevî, *İ'caz*, 109 b. Yusuf Ağa Ktph. No. 7.

¹⁰⁷ *Fütûhât*: 1/162.

İşte bu akım içinde yetişmiş olan Yûnus Emre'ye göre de tek varlık Allah'dır. Allah bütün bilinen ve bilinmeyen âlemleri kapsamıştır, tektir, önsüz sonsuzdur, yaratıcıdır. Eşi, benzeri ve karşıtı yoktur. Bilinen ve bilinmeyen tüm evren ve âlemler O'nun zatından sıfatlarına tecellisidir.

M. İbn Arabî'nin: "Rab Haktır, kul Haktır, ah bilseydim, mükellef kimdir? Kuldur dersen o yoktur, Rabdir dersen o nasıl mükellef olur?" dörtlüğüyle anlattığı Rab kul birliğini Yûnus da şöyle ifade eder:

**Tanrı kadîm kul kadîm ayrılmadum bir adım
Gör kul kim Tanrı kimdür anla ey sâhib-kabul**

(Tanrı öncesiz, kul da öncesizdir. Ben bu inançtan veya Hak'tan bir adım dahi ayrılmadım. Bunu bilince kul kim, Tanrı kimdir bilirsin.)

....

**Gel imdi hicâbun aç senden ayrıl sana kaç
Sende bulasın mi'râc sana gelür cümle yol (151/3, 7)**

(Gel şimdi perdeni kaldır, görünür benliğin olan senden, gerçek benliğin olan Sana kaç ki kendi kendinde mi'râc edesin Hakk'ın sıfatından zâtına çıkasın. O zaman bütün yollar hep sana gelir. Yani halktan Hakk'a varır.)

Âlemin yaratılmasındaki amaç, Hakk'ın, bilinmekliğini istemesidir. Tüm varlıkların yaratılmasındaki asıl amaç da Hakk'ın isim ve sıfatlarının en güzel mazharı olan "Âdem" in yaratılmasıdır. Âdem (insan), tüm evrenin yaratılış sırrı ve özetidir. Galip Dede'nin dediği gibi:

**"Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan Âdem'sin sen!"**

"Huve'l-evvelu va'l-âhiru va'z-zâhiru va'l-bâtın": *O, ilktir, sondur, zâhirdir (varlığı gün gibi açıktır,) bâtındır (gizlidir) O, her şeyi bilendir.* " (Hadid 3)

(Sonsuz bir öncelik ve sonsuz bir gelecek sahibidir, beş duyu ile tespit edebildiğiniz veya edemediğiniz tüm varlık O'dur)

"Ve nahnu ekrabu ileyhi min habli'l-veriyd": *Biz ona şah damarından daha yakınız* " (Kaf: 16)

Allah isminin taşıdığı mânânın en güzel tanımını, İhlas Suresi yapmaktadır; *"De ki: O Allâh birdir. Allâh Samed'dir. Kendisi doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi olmamıştır."* Yani her şey varlığını ve bekâsını O'na borçludur. Her şey O'na muhtaçtır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir. Her şeyin

başvuracağı, yardım dileyeceği tek varlık O'dur. Doğmamıştır, herhangi bir varlık O'nu doğurmamıştır. O da herhangi bir şeyi doğurmamıştır. Allah'ın benzeri ve eşi yoktur, çünkü O, VÂHİDÜ'L-AHAD benzersiz tek Varlıktır.

Yûnus Tasavvuftaki bu Varlık Birliği düşüncesini çeşitli üsluplarla anlatmaya çalışmıştır:

**Aşk makamı, Vahdet-i vücud
Işık makamı âlîdür ışık kadîm ezeldür,
Işık sözünü söyleyen cümle kudret dilidür.**

(Ezelî ve kadim olan aşkın makamı yücedir, aşk sözünü söyleyen kudret dilidir.)

**Diyan Ol işiten Ol, gören Ol gösteren Ol,
Her sözi söyleyen Ol suret cân menzolidür**

(Her sözü söyleyen Hak, görünen suret cânın konağıdır.)

**Suret söz kanda buldı kanda sözi iş oldu
Surete kendi geldi dil hikmetin yoludur**

(Suret nereden söz söyleme imkânını buldu. Nerede söylenen söz işe dönüştü. Hakk'ın kendisi surete büründü. Dil; hikmetin, gerçek bilginin yoludur.)

....
**Bu bizüm işretümüz Oldır bu lezzetümüz
İçip esridigümüz ışık şerbeti gülüdür**

(Bize lezzet veren ve bizi sarhoş eden bu içkimiz aşk şerbetinin gülüdür.)

...
**Yûnus sözün tak kılan görmedi münkir olan
Ömrün zulmete salan ma'rifet yoksuludur**

(Yûnus sözünde kusur bulup inkâr eden, ömrünü karanlığa vermiş ma'rifet yoksuludur.)

**Tevhîd ve vahdet-i vücud
Ben derd ile âh iderdüm derdüm bana derman imiş
İsteridüm hasretile dost yanımda pinhân imiş**

(Ben dertten âh çekerdim, bu hastalıktan kurtulmak isterdim. Meğer derdim benim ilâcım imiş.)

**Kanda idüm fikr iderdüm göğe bakup şükr iderdüm
Dost benim gönlüm evinde tenim içinde cân imiş**

(Nerde olduğumu düşünürdüm, göğe bakıp şükreder, sevgiliyi arardım. Meğer sevgili benim gönül evimde, canımın içinde can imiş)

**Sanurdum kendüm ayıryam dost gayrıdur ben gayrıyam
Beni bu hayâle salan bu sıfat-ı insan imiş**

(Ben kendimi sevgiliden ayrı sanır, sevgilimle benim ayrı ayrı varlıklar olduğumu sanırdım. Oysa ayrılık bir hayalmiş. Beni bu ayrılık hayaline salan, insanlık sıfatı imiş. Ben kendimi unuttuğum zaman O gerçek varlık görünecektir.)

**İnsân sıfatı kendü Hak insanda (dur) Hak doğru bak
Bu insânun sıfatına cümle âlem hayran imiş**

(İnsan sıfatı ayrı olsa da insanın kendisi (zâtı) Hak'tır. Doğru düşünürsen bunu anlarsın. Bu insan sıfatına bütün varlıklar hayrandır.)

...

**Tevhîd imiş cümle âlem tevhîdi bilendür Âdem
Bu tevhîdi inkâr iden öz cânına düşmân imiş**

(Bütün evren tevhîd (yalnız Allah'ın var olduğu, O'ndan başka gerçek varlığın olmadığı, Tanrı'nın bir olduğu) gerçeği imiş. Âdem de bu tevhîd gerçeğini bilen insanmış. Tevhîdi inkâr eden kişi, kendi canına düşmanmış.)

**İnsan olan buldı Hakk'ı meclis anun oldur sâkî
Hemen bu bîçâre Yûnus 'ışk ile âşinâ imiş**

(İnsan olan Hakk'ı bulur. O Vahdet meclisinin sâkîsidir. Çâresiz Yûnus aşkla tanışmış.)

Yûnus'un bu şiirini Niyâzî-i Mısrî hemen aynı üslub ile yazmıştır:

Dermân arardım derdime derdim bana derman imiş
Burhan arardım aslıma aslım bana burhan imiş
Sağ u solum gözler idim dost yüzünü görsem deyu
Ben taşrada arar idim ol cân içinde cân imiş
Öyle sanırdım ayıryam, dost gayrıdır ben gayrıyam
Benden görüp işideni bildim ki ol cânân imiş
Savm u salât u haccile sanma biter zâhid işin
İnsân-ı Kâmil olmağa lazım olan irfân imiş
Kandan gelir yolun senin ya kanda varır menzilin
Nerden gelip gittiğini anlamayan hayvân imiş
Mürşid gerektir bildire Hakkı sana hakkel-yakîn
Mürşidi olmayanların bildikleri güman imiş
Her mürşide dil verme kim yolunu sarpa uğratar
Mürşidi kâmil olanın gayet yolu âsân imiş
Anla heman bir söz dürür yokuş değıldir düz dürür
Âlem kamu bir yüz dürür gören anı hayran imiş
İşit Niyazî'nin sözün bir nesne örtmez Hak yüzün

Hak'tan ayan bir nesne yok gözsüzlere pinhân imiş

**Çünkü gördüm ben Hakk'ımı Hakk ile olmuşam biliş
Her kancaru baktum ise hep görünendir cümle Hak**

(Hakk'ı görerek O'nunla tanıştığımdan beri nereye baktıysam hep O'nun göründüğünü fark ettim.)

...

**Hicâbdasun bugün seni göstermezler belli sana
Hicap didüğümü anla dünyâlıktur gözden ırak**

(Sen kendi kendine perde olmuşsun, bugün senin gerçeğini sana göstermezler. Hicâb da varlıktır, dünyaseverliktir.)

Sen seni bilmeyince ere nazar kılmayınca

Senlügi bu ara yirden gidermezsen oldu tuzak

(Sen kendini bilmedikçe, kendi varlık bilincini aradan çıkarmadıkça hep kendi kendine tuzak olursun. Varlığını at ki Hak Dost görünsün. Hak ile bütünleş.)

Evliyâdur Hak kapısı Yûnus durur kapucusı

Işk ile geldi bu yola ıskı idindi hem durak

(Evliyâ Hakk'ın kapısı, Yûnus da o kapının kapıcısıdır. Aşk ile bu kapıya gelen Yûnus, aşkı kendine sürekli mesken edinmiştir.)

Dervîş Ene'l-Hak derse nola aceb mi

Hep varlık Hakk'undur alâ külli hâl

MT. neşri, s. 164-165, No. 156

(Dervîş "Ben Hakk'ım derse" bunda şaşılacak ne var? Her hal-ü kârda tüm varlık Hakk'ın varlığı değil mi?)

İnsanın kendi varlığı, kendisine perdedir. Kendisini aradan çıkarırsa Hak görünür. Bu hâle fenâ fillah (Allah'ta yok olma) denilir.

Varlıktur hicâb katı kim yıka bu hicâbı

Dost yüzünden nikabı götürmege er gerek

Sen hicâb oldun sana ne bakarsun dört yana

Kaykımaz öne sona kime ki dîdâr gerek

(Varlık, insandan gerçeği gizleyen perdedir. Sevgilinin yüzündeki bu perdeyi kaldırmak erkek işidir. Sen kendi kendine perde olmuşsun. Dost yüzünü görmek için nedir dört yana bakıp

duruyorsun? Dost dışarıda değil, sendedir. Sen aradan çıkarsan, benlik bilincini atarsan Dost görünür. Sevgilinin yüzünü görmek isteyen öne sona eğilmez, sadece Sevgiliyi düşünür ve O'na bakar.)

...

**Sen seni elden bırak dost yüzine sensüz bak
Mansûr'layın Ene'1-Hak dahi sebükbar gerek**

(Kendini aradan çıkar, Sevgiliye sensiz bak. "Ben Hakk'ım" diyen Mansûr gibi benlik yükünü atıp Hakk'a gitmek gerek.)

...

**İşit işit key işit dost katına sensüz git
Dosta gidene önden kendüsüz sefer gerek**

(Hakk'ın katına sensiz git. Dosta ancak kendinsiz gidilebilir. Kendini atmadıkça Dosta eremezsin.)

**Az bakmağıl sen çoğa çün dost içinden doğa
Varluğın saygıl yoğa bunca ne haber gerek**

(Çoğa bakma, çokluğu hiç görme ki içinden sevgili görünsün. Uzun sözün kıyası, varlığını yok say ki gerçeğe eresin.)

**Unut unut kamusun söylegil sözün hâsın
Dilersen dost göresin bundan gayrı ser gerek**

(Sözün özünü söyle: Hak'tan gayri tüm varlıkları unut. Dost yüzünü görebilmek için ayrı bir baş (gönül gözü) gerektir.)

**Dünyâ vü âhiretten niçe türlü nimetden
Dost yüzünü görmege kamudan geçer gerek**

(Dost yüzünü görebilmek için dünya ve âhiretten, bütün nimetlerden, her türlü varlık bilincinden geçmek gerek.)

**Boncuk degül sır sözi gel gidelüm ko sözi
Dostu görmez baş gözi ayruksu basar gerek**

(Bu baş gözüyle Hak görülmez. Onun için ayrı bir göz gerekir.)

**Yûnus imdi yavı var bulmayasun il ü şar
Kim hak disün kim bâtil dervîş burc u bâr gerek**

(Yavı varmak: kaybolmak. Yûnus sen kaybol, öyle aradan çekil ki artık il, kent diye bir şey arayıp bulmayasın, böyle bir düşüncen olmaya. Kimi gerçek, kimi batıl desin, dervîşin kale burcu ve duvarı olması gerekir.)

**Fenâ fillah
Baştan ayağa degin Hak nuru seni tutmuş
Hak'tan ayrı ne vardur kalma güman içinde**

(Başından ayağına dek Hakk'ın ışığı seni sarmıştır. Âlem Hak-
k'ın nuru ile doludur. Hak'tan başka bir şey yoktur. Bu konuda asla
kuşku içinde kalma!)

...

Orucuna güvenme namazuna dayanma

Cümle tâ'at tâk olur nâz-ü niyâz içinde

(Hz. Peygamber de: *'Hiçbirinizi ameli (ibadeti) kurtarmaz.'*
 demiş. 'Seni de mi amelin kurtarmaz ey Allah'ın Elçisi?' demişler.
'Beni de kurtarmaz, meğer Allah acımasıyla beni kucaklasın!!'
buyurmuştur.)

Hak varlığında kendi varlık bilincini yitirmiş, yani ölmeden
önce ölmek sırrına ermiş olan kul, evrende ikilik değil, sadece birlik
görür. Sevgililer sevgilisi Tanrı, evrende türlü biçimlerde görünmekle
birlikte (73/5) asılda birdir. **Çoklukta Birliği gören Yûnus şöyle der:**

Yetmiş iki milletün ayağın öpmek gerek

Yaramağcün ma'sûka cümle millete bile

(Sevgili'nin (Allah'ın) ve tüm ulusların hoşnutluğunu
kazanmak ve yararlı olmak için yetmiş iki milletin ayağını öpmek,
öylesine alçak gönüllü olmak gerektir.)

Bu ben ben didüğüm eger ben isem

Bu benliğüm bana niçün verilmez

(Eğer ben kendi kendime var isem bu benliğim niçin benim
elimde değil?)

Yaranlar saladur kapu açıkdur

Bu kapuya gelen mahrum sürülmez

(Herkes bu kapıya çağrılıdır. Bu kapıya gelen eli boş gönde-
rilmez.)

Yûnus bu tevhîde gark oldu gitdi

Giru gelmekliğe akli dirilmez

(Yûnus bu tevhîd (birlik) denizinde boğulup gitti. Artık varlık
bilincini kaybettiği için bu denizden çıkıp bireysel düşüncesine geri
dönemez.)

*İnsanı Hak varlığında eritip gölge varlığı atma noktasına
ulaştıran ancak Allah aşkıdır. Yûnus'a göre aşksız adam hayvandan
farksızdır.*

**Işksuzlara virme öğüt öğüdünden alur degül
Işksuz âdem hayvan olur hayvan öğüt bilür degül**

(Aşksız kişilere öğüt verme. Öylesi senin öğüdünü almaz.
Çünkü aşksız adam hayvandır. Hayvan öğüt almaz)

**Tanrı kadîm kul kadîm ayrılmadum bir adım
Gör kul kim Tanrı kimdür anla ey sâhib-kabul**

(Tanrı öncesiz, kul da öncesizdir. Ben bu inançtan veya
Hak'tan bir adım dahi ayrılmadım. Bunu bilince kul kim, Tanrı kimdir
bilirsin.)

Ezelî Sevgi

**Çalap ışık candaydı, bu bilişlük andaydı,
Âdem, Havva kandaydı, biz Anunla yâr iken**

(Ruhumuzda Allah aşkı vardı, biz orada O'nu biliyor ve
tanıyorduk. Biz O'nunla ruhlar âleminde dost iken henüz Âdem ve
Havvâ yoktu. Çünkü henüz ruhlar bedenlere konmamıştı.)

**Ne gök varıdı ne yer, ne zeber vardı ne zir
Konşuyuduk cümlemiz, nûr dağın yaylar iken**

(Biz ruhlar o Işık dağında serbestçe gezerken ne gök, ne yer,
ne alt, ne üst vardı.)

Allah'ı çıkar için degil, sadece kendisi için sevmek gerekir.

...

**Âşık mı diyem ben ana Tanrı'nın uçmağın seve
Uçmak dahi tuzak imiş mümin cânların tutmağa**

(Tanrı'nın cennetini seven, bunun için kulluk eden kimseye
ben âşık mı derim? Çünkü cennet dahi mü'minlerin canlarını Hakk'ın
zâtına gitmekten tutup engelleyen tuzakmış.)

**Ganî Cebbar 'ışk erine bin Hamza'ca kuvvet virür
Dağları yerinden ırar yol eyler dosta gitmeğe**

(Yüce Allah, aşk adamına Bin kat Hazma gücü verir. O Hak
âşıkı dağları yerinden kaldırıp dosta gitmeğe yol açar.)

**Âşık kişi miskîn gerek yol içinde teslîm gerek
Kim n'iderise boyun bura çâre yok gönül yıkmağa**

(Âşık yoksul, alçakgönüllü olmalı, girdiği sülûk yolunda
mürşidine teslim olmalı. Söyleneni kabul etmeli, hiç kimseyi
kırmamalı, incitmemelidir.)

Gerçek aşk nedir?

**Işk da'vâsı kılan kişi hiç anmaya hırs u hevâ
Işk evine girenlere ayruk ne meyl ü ne vefa**

(Âşık olduğunu söyleyen kişi hiç hırs ve hevâdan söz etmez. Aşk evine girenlerde sevgiliden başka bir eğilim kalmaz, âşık vefa da beklemez.)

**Gerçek âşık olan kişi anmaya dünyâ-âhiret
Âşık degüldür ol kişi yürüye ‘izzeti kova**

(Gerçek âşık dünya ve âhireti düşünmez. Onur peşinde koşan âşık değildir.)

**Her kim izzetden geçmedi âşıklık bühtandır ana
Hergiz girdüğü yokdürür ışk ile izzet bir eve**

(İzzetten (kibir, gurur, onurdan) vazgeçmeye âşık demek iftira olur. Çünkü aşk ile gurur asla aynı evde barınmaz.)

**Diliyle ışk diyenler bilmediler ışk neydügin
Benüm cevabum sen eyit ışka izzet midür bahâ**

(Diliyle aşktan söz edenler aşkın ne olduğunu bilmiyorlar. Söyle bana aşkın pahası onur olabilir mi?)

**Dünyâ vü izzet ışk ile bunlar sâzkâr olmadı
Vallah nükte benüm degül ışk hâzırdır görmez reva**

(Aşk ile dünya sevgisi ve onur asla bağdaşmaz. Allah’a andolsun ki bu ince söz benim değil. Çünkü aşk sevgiliden başka bir amacın bulunmasını uygun görmez. Aşk ile dolu olan kimsenin kalbine başka herhangi bir amaç sığmaz.)

**Her kimde kim ışk vâr ise ayruk ne sığar ol yere
Dost döşeğine geçemez at u katır yâhûd deve**

(Âşık olan kişinin gönül evine başka bir şey sığmaz. Zira sevgilinin döşeğine at, katır, deve giremez.)

**Bir kez Allah’ı gören, başka bir şeyi anımsamaz
Bir kez yüzün gören senün ömrünce hiç unutmaya
Tebîhi sensün dilinde ayruk nesne eyitmeye**

(Bir kez yüzünü gören, ömrünce seni hiç unutmaz. Senden başka hiçbir şey anmaz. Sadece seni anıp durur.)

**Tâ'atuna duran zâhid nazarına erer ise
Tebîhini unudup ol ayruk secde de etmeye**

(Sana ibadete duran zahid kişi, şayet seni görme bahtiyarlığına ererse artık secde de edemez. Seni görmekle kendi varlık bilincini kaybeder.)

**Sensüz iki cihan benüm zindan görünür gözüme
Senün ışkunla bilişen gerek hâssü'l-hâsdan ola**

(Sensiz bana iki cihan zindan geliyor. Senin aşkınla tanışan, seçkinler seçkini olur.)

**Işka döyemedi özüm gensüzin açıldı râzum
Yûnus senün işbu sözün âlemlere destan ola**

(Canım aşka dayanamadı, istemeden sırrım açıldı; Yûnus senin bu sözün âlemlere destan olur.)

Böylece Yûnus Aşkın etkisiyle dayanamayıp sırrını açıkla-dığını, içindekini tutamadığını, gizemlerinin dışa çıkmasına engel olmadığını anlatmaktadır.

**Işk eteğin tutmak gerek âkıbet zeval olmaya
Işkdan bir elif okuyan kimseden suâl olmaya**

(Yûnus'a göre aşka sahibolmak, onun elden gitmemesi için eteğine yapışmak gerekir. Aşk elifbasının ilk harfini okuyan kimse sorgu suâlden kurtulur.)

**Işk didüğün bilür isen işka gönül virür isen
Işk yoluna mâl ne olur cân dahi muhal olmaya**

(Eğer aşkın ne olduğunu bilip de ona gönül verirsen aşk yolunda mal değil, cân dahi verilir.)

Yûnus için aşktan öte bir şey yok. Aşk olunca bütün tasalar, üzüntüler düğün gibi gelir. Çünkü âşıkın gönlü sevgiliden başka bir şeyden ne sevinir, ne de üzülür:

**Ey âşikan ey âşikan 'ışk mezhebi dindür bana
Gördi gözüm dost yüzünü yas kamu düğündür bana**

(Ey âşıklar, aşk yolu benim dinimdir. Gözüm dost yüzünü gördü, artık bundan böyle yas dahi benim için düğündür.)

**Senden sana varur yolum senden seni söyler dilüm
Allah sana irmez elüm bu hikmete kaldum tana**

(Yolum senden sana varıyor. Dilim de yine senden güç alıp seni söylüyor. Dilimi söyleten sensin. Buna rağmen Allahım sana elim ermiyor. Bu hikmete şaşırıp kaldım.)

**Ol dost bizi viribidi var dünyâyı bir gör didi
Geldüm gördüm bir ârâyiş seni seven kalmaz ana**

(O sevgili bizi gönderdi, var dünyayı bir gör, dedi. Geldim, dünyanın bir süs ve bezekten ibaret olduğunu anladım. Seni seven; bu süse, debdebeye bağlanıp kalmaz.)

Yûnus'un tek varlığı, Allah aşkıdır:

**Ey pâdişâh ey pâdişâh uş ben beni verdim sana
Genc ü hazînem kamusu sensün benüm öndin sona**

(Ey yüce Pâdişah, ben kendimi sana verdim. Önden sona tüm hazînem, tüm varlığım sensin benim.)

**Evvel dahi bu akl u cân senün ile asıl mekân
Âhirette sensün mekân anda varam senden yana**

(Önceden de bu akıl ve canın mekânı sende, senin huzurunda idi. Âhirette de yine senin huzuruna geleceğim. Orada da sana gelmek istiyorum.)

**Bu âh ile bu zâr ile bu hikmeti kim ne bile
Bilse dahi gelmez dile tutdum yüzüm senden yana**

(Bu âh ve inilti ile yanmanın hikmetini kimse bilemez. Bilse de söyleyemez. Ben yüzümü sana doğru tuttum, sana yöneldim.)

**Yûnus sana tutdu yüzün unuttu cümle kendüzin
Cümle sana söyler sözün sensün söz söyleden bana**

(Yûnus kendisini tamamen unuttu, sadece seni düşünüyor. Her sözünü sana söylüyor. Bana söz söyleten sensin.)

Yûnus için aşk imam, gönül de cemaattir

Işk imamdur bize gönül cemâat

Kıblemüz dost yüzi dâimdür salât

(Aşk bize imam, gönül cemaatimiz, dost yüzü kıblemiz, namazımız da süreklidir. Çünkü hep Dostu karşımızda görürüz.)

Cân dost mihrabına secdeye vardı

Yüz yere vuruban eder münâcât

(Can, dost mihrabında secdeye vardı, yüzünü yere koyup yalvarmaktadır.)

Beş vakt tertibümüz bir vakte geldi

Beş bölük oluban kim kıla tâat

(Beş bölük olup ibadet yapmak için beş vakit düzenimiz bir vakte geldi.)

Şeriat eydür bize, şartı bırakma

Şart ol kişiyedür eder hıyanet

(Şeriat bize şartı bırakma diyor ama şart, hıyanet eden kişiye mahsustur.)

Dost yüzün göricek şirk yağmalandı

Anıñün kapıda kaldı şeriat

(Dost yüzünü görünce şirk yağmalanıp ortadan kalktı. Bundan dolayı şeriat dışarıda kaldı.)

Münâcât gibi vakt olmaz arada

Kim ola dost ile bu demde halvet

(İçten içe Allah'a yalvarma gibi güzel bir vakit olamaz. Çünkü kişi o anda Dost ile yalnız kalır.)

Yûnus öyle esîrdür ol kapuda

Diler ki olmaya ebedî rahat

(Yûnus o kapıda öyle bir tutsaktır ki ebediyen o esaretten kurtulmak istemez.)

Mutluluk aşk iledir. Aşk olmayınca dünyâ saltanatının bir değeri yoktur. Aşk insanı olgunlaştırır. Ogunluk, gösteriş, kıyafet ile değil, gönül temizliği ile olur.

Ol kişinin yokdur yâri iş bu cihan zindan ana

Demēsün kim ben şâdiyem ya şâdîlik kandan ana

(Sevgilisi olmayan kişi için bu cihan zindandır. O kendisinin mutlu olduğunu söylemesin. Sevgili olmadıktan sonra mutluluk nereden ona?)

Şeddâd yaptı Uçmağını girmeden aldı cânını

Bir dem aman virdirmedi yedi iklim tutan ana

(Şeddâd adlı sultan, dünyada eşi görülmemiş Cennet gibi İrem Kentini yaptı ama ecel, yedi iklime hükmeden o hükümdara, yaptığı cennet gibi kente girme fırsatı vermeden canını aldı.)

Demēsün ki müslümânım Çalap emrine fermanım

Tutmaz ise Hak sözünü fâide yok dinden ana

(Müslümanım, Allah'ın buyruğu başım üstüne demesin. Çünkü Allah'ın buyruğunu tutmaz ise dinden ona yarar yok.)

Hak'ta yok olup O'arla yaşama sonucunda Evren ile bütünleşme, teozofi

Benem ol 'ışk bahrîsi denizler hayran bana

Derya benim katremdür zerreler umman bana

(Ben aşk denizinin balığıyım. Okyanus benim bir damlamdır. Çünkü ben Aşk denizinin balığıyım. Zerreler benim için okyanustur.)

Kaf Dağı zerrem degül ay u güneş bana kul

Aşım Hak'dır şekk degül mürşiddir Kur'ân bana

(Dünyayı kuşattığı söylenen efsanevi Kaf Dağı benim zerrem etmez. Ay ve güneş benim kulumdur. Benim kökenim Hak'tır, bunda kuşku yok. Rehberim de Kur'ân'dır.)

Yok idi bu bâriğâh var idi ol pâdişâh

Âh bu ışk elinden âh derd oldu derman bana

(Bu evren yok iken O Pâdişah vardı. Âh bu aşkın elinden, derdim bana derman oldu!)

Âdem yaratılmadan cân kalıba girmeden

Şeytân la'net olmadan Arş idi sayvan bana

(Âdem yaratılmadan, ruhlar kalıba girmeden, şeytân la'nete uğramadan ben Arş'ın gölgesi altında bulunuyordum)

Diledi göre yüzün işide kendi sözün

Nazar kıldı bir kez in anda cân verdi bana

(Allah kendi yüzünü görmek, kendi sözünü işitmek diledi. Bunun için bana bir kez bakıp can verdi.)

Yaratıldı Mustafâ yüzü nûr gönlü safa

Ol kıldı Hakk'a vefa andandır ihsan bana

(Allah'ın bakışıyla o gönlü temiz Mustafa yaratıldı; O Allah'a vefa gösterdi, O'na gereğiyle kul oldu. Benim bulduğum iyilik de o Mustafa'dandır.)

Doğdu ol din meta'sı andan oldu kamusu

Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana

(Hakk'ın bakışıyla o din ulusu doğdu, tüm diğer ulular, varlıklar: Âdem, İbrahim Halîl hep ondan oldu. Bu peygamberler benim önderimdir.)

Nûr-İ Muhammedî ve Hakikat-i Muhammediyye

A) Mûr-i Muhammedî, ilk defa Hz. Muhammed'in nûrunun yaratıldığı, ondan da bütün evren'in yaratıldığı teorisi. Bu felsefeye göre Hz. Muhammed'in nuru, insanlığın (evrenin) ilk kozmik aslı olarak yaratılmıştır. Bu nûr Allah'tan taşıp da göksel evreni aydınlatınca Allah'ın huzurunda ezeli kulluk biçimini al(ıp secdeye var)mış; kristal bir ışık direği olan Muhammed'in nuru, bütün varlıkların kökeni olmuştur.

Evrenin aslı olan ilk ışık durumundaki Hz. Muhammed, âlemlerin Rabbi önünde cisimsiz, biçimsiz olarak milyonca yıl ibâdetle kalmıştır (mayasına kulluk katılmıştır). Bu durum, onun ilk doğasının ubûdiyyet (kulluk) olmasını sağlamış ve onu yakîn (kesin) görme noktasına getirmiştir. Zira Allah, henüz Âdem yaratılmadan bir milyon yıl önce Muhammed'e, kendisini gösterme lütfunda bulunmuştur.

Bütün peygamberlerin hâtimi (sonuncusu) olan Muhammed, her şeyin hem başlangıcı, hem sonudur. O, mânevî mertebe bakımından peygamberlerin ve velîlerin başındadır; cisimsel varlık olarak peygamberlerin en sonunda gelerek peygamberlik zincirini tamamlamıştır.

Peygamberler ve tüm fani varlıklar Muhammed'in nurundan çıktıktan sonra, Muhammed(in nuru), Âdem'in çamurundan gelen yersel cesedinin içine konmuştur. Aslında Âdem'in çamuru da Muhammed'in cisimsel varlık öncesi nur direğinden yapılmıştır (onun için Âdem öyle boylu yaratılmıştır).

B) Hakikat-i Muhammediyye

Hakikat-i Muhammediyye, Hz. Muhammed'in hakikati, gerçeği demektir. Bu terim, bütün yaratıkların, taslağı ilk defa yaratılmış bulunan Hz. Muhammed'in bir açılımı olduğunu ifade eder.

Hakikat-i Muhammediyye görüşü, Muhyi'd-dîn ibn Arabî ve Abdu'l-Kerîm Cîlî tarafından "Vahdet-i Vücûd (Varlık Bir-liği)" düşüncesinin temeli yapılmıştır.

İbnu'l-Arabî'ye göre varlık, bir tek hakikatten ibarettir. Çeşitlenme ve çoğalma, dış duyuların oluşturduğu zâhirî (görünsel) bir şeydir. Allah mutlak varlıktır. O'nun varlığının sebebi yoktur. O, kendi zatiyle vardır. O'nu bilmek, varlığını bilmektir. Zatının hakikatini bilmek mümkün değildir.

Allah ezelde vardı ve kendisiyle beraber hiçbir şey yoktu. Âlemi yaratmak isteyince kendinde mevcut ve her şeyin aslı olan; kadimle kadim, muhdesle muhdes sıfatını kazanan Küllî Hakikat'e, Allah'tan Hebâ denen bir hakikat tecellî etti (taştı, göründü). Bu, tıpkı yapılacak binanın, kâğıt üzerine plânını çizmeğe benzer. Sonra Yüce Allah, kendi nuriyle o hebâya tecellî etti (filozoflar buna küllî heyûlâ derler). Bütün âlem, bilkuvve bu hebada var idi. Hebada bulunan her şey, gelen bu tecellî nurunu kendi istidadına göre kabul etti. Bu nuru en çok alan da hebâda bulunan Hakikat-i Muhammediyye idi. Buna akıl da denir. Böylece ilk varlığa çıkan şey, akıl yani Hakikat-i Muhammediyye oldu. Bu suretle Allah'ın tecellisinden hebâ ve hebânın tecellisinden âlem meydana geldi.

"Abdu'l-Kerîm el-Cîlî, Allah'ın en mükemmel biçimde yarattığı Hz. Muhammed'i, cemâl ve celâl sıfatlarına mazhar kıldığını, cennetle cehennem, onun iki yönü olduğunu söyler. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de, hakikat-i Muhammediyye'yi anlattıktan sonra, Hz. Peygamber'in, Cebrâîl'den çok büyük olduğunu belirtmek için: 'Ahmed, eğer o ulu kanadını açsaydı Cebrâîl ebede kadar dehşet içinde kalırdı' der."

Bunlar şâirâne, lirik, duygusal ifadeler olmakla beraber ne Kur'ân'dan, ne de sağlam Sünnetten bir delîle dayanır. Tam tersine, Kur'ân, Hz. Muhammed'in, Cebrâîl'in yönetiminde olduğunu vurgular. Necm Sûresi'nin ilk âyetleri bunun taığıdır. İnanç lirik ifadeler üzerine değil, Kur'ân temeli üzerine binâ edilmelidir.

Hadîs materyalinde Nûr-i Muhammedî'ye ayrı bir önem verilmiş; bu nûr, Hz. Muhammed'in atalarından intikal eden sperm cevheriyle de özdeşleştirilmiştir. Bu nûrun, ilk insandan itibaren Hz. Muhammed'in atalarından, birinden diğerine intikal ede ede Hz.

Muhammed'in bedenine ulaştığı ileri sürülür. Aslında bu düşüncenin, değerlerin, şeref ve meziyetlerin atalardan geldiği şeklindeki İslâm öncesi Arap inancıyla ilgisi vardır. İşte bundan ötürü Hz. Muhammed'in Arap dedelerinin gerçek Müslüman, hattâ peygamber oldukları söylenmiştir.

İbn İshâk'ın Sîresinde Hz. Muhammed'in babası Abdul-lah'ın alınında nasıl peygamberlik ışığının bulunduğu, ondan gebe kalan Âmine'ye geçtiği anlatılmaktadır. Fakat şî'î geleneğine göre Hz. Muhammed'le birlikte Hz. Alî de bu nurdan pay almıştır. Bu nûr atalardan geçerken iki eşit parçaya bölünmüş, biri Hz. Muhammed'e, diğeri de Alî'ye ve ondan sonraki imamlara geçmiştir. Buna karşılık Sünnîler de dört Halifenin bu nurdan yaratıldığı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Ancak Allah'ın nurunun, atalar yoluyla değil, fakat peygamberden peygambere geçerek Hz. Muhammed'e geldiği görüşü de vardır. Her kişinin hayatının sonunda bu nur, onun vasiyyeti ile yerine geçecek kimseye intikal etmiştir.

Abdu'l-Muttalib, Zemzem kuyusunu eşerken karşılaştığı muhalefette yalnızlığını hissedince, şayet on oğlu olup bunlar kendisini koruyacak çağa gelirlerse bunlardan birini Allah için Ka'be'de kurban etmeyi adanmış. On oğlu olup da onlar, kendisini koruyacak çağa gelince içlerinden birini kurban etmeğe karar vermiş olan Abdu'l-Muttalib kurbanlık çocuğu belirlemek üzere oğulları arasında kur'a çekti. Kur'a, Hz. Muhammed'in babası olacak olan Abdullah'a isabet etti. Bunun üzerine Abdu'l-Muttalib, oğlu Abdullah'ı kurban etmek üzere kurban yerine götürdü.

Durumu görenler, bunu telâfi edecek tüm çareleri denemeden bu delikanlının kurban edilmesine izin vermediler. Baş-vurdukları bir kâhinin tavsiyesi üzerine, onar deve ile Abdullah arasında kur'a çekme işlemi birkaç kez yinelendi. Deve sayısı yüze vardığında kur'a develere isabet etti ve yüz deve kurban edilip Abdullah kurtarıldı.

Denildiğine göre olaydan sonra Abdu'l-Muttalib, Abdullah'ın elinden tutmuş Abdullah'ı gören Nevfel kızı Ümmü Kıtâl Rukayye – ki ünlü Varaka ibn Nevfel'in kız kardeşidir–:

– Abdullah nereye gidiyorsun? Sana, senin için kesilen develer kadar deve vereyim, hemen gel, seninle yatalım! demiş.

Abdullah, o anda babasından ayrılamayacağını söylemiş. Babası onu Vehb ibn Abdi Menâf'ın evine götürüp Vehb'in kızı Âmine ile evlendirmiş.

Anlatanların sanısına göre Abdullah'ın, nikâhın ardından hemen orada birleştiği Âmine, Hz. Muhammed'e hamile kalmış.

Ertesi gün Abdullah, dün kendisiyle birleşme önerisinde bulunan kadının yanına gelmiş:

- Neden bugün, dünkü teklifini yapmıyorsun? demiş. Kadın:
- Dün senin alnında bulunan parıltı senden gitmiş. Artık sana ihtiyacım yok, demiş.

Bu kadın, Hristiyan olup kitaplar okumuş bulunan kardeşi Varaka ibn Nevfel'i dinlemiş ve bu ümmete, İsmâ'îl Oğullarından bir peygamber geleceğini duymuştu. Abdullah'taki ışığı görünce o peygamberin Abdullah'tan geleceğini anlamış, ondan gelecek çocuğu kendisinin doğurması için onunla yatmak istemişti.

Muhammed ibn İshâk'ın, babası İshâk'tan aktarımına göre de Abdullah'ın, Vehb kızı Âmine'den ayrı bir karısı daha vardı. Bir gün çamurla bir iş yaptığı için üstüne çamur bulaşmış olan Abdullah, karısına gidip onunla birleşmek istedi. Fakat Abdullah'ı çamurlu vaziyette gören kadın, ağırdan aldı (onun temizlenmesini bekledi). Abdullah da gidip öteki karısı Âmine ile yattı. Âmine Hz. Muhammed'e gebe kaldı. Sonra Abdullah, beriki karısına geldi, onunla da yatmak istedi. Kadın: "Hayır, dedi, sen gelip benimle birleşmek istediğin zaman iki gözünün arasında bir parıltı vardı. Ben kabul etmeyince sen Âmine'ye gittin, Âmine senden o parıltıyı aldı." dedi.

Anlatanların sanısına göre Abdullah'ın o karısı, olayı anlatır, Abdullah, kendisine geldiği zaman iki gözü arasında, tıpkı atın alnındaki beyazlık gibi bir beyazlık gördüğünü, o beyazlığın kendisine geçmesi için Abdullah ile yatmak istediğini, fakat Abdullah'ın o sırada kabul ekmeyip Âmine'ye varmasıyla Âmine'nin Hz. Muhammed'e hamile kalmış olduğunu anlatır.

Hız. Muhammed'in, Mânen Bütün Peygamberlerin Atası Olduğu Görüşü

Bilindiği üzere nübüvvet, haber vermek, nebî mânâ âle-minden haber taşıyan kişidir. Hakîm-i Tirmizi nübüvveti, per-denin kaldırılması ve gaybın sırlarına vakıf olarak Allah'ı bilme, Allah'ın nuruyla örtülü bulunan eşyanın mahiyetine basîret gözüyle nüfuz etme diye niteler. Bu konuda başlangıçta fazla felsefî izahlar yok iken zamanla açıklamalar felsefî bir nitelik kazanmıştır. Fergânî'ye göre nebî, Allah'ın zâtından, sıfatlarından, isimlerinden, hükümlerinden ve muratlarından haber veren kimsedir. Doğrudan doğruya Allah'ın zâtından alıp haber vermek, Rûh-i A'zam'a mahsustur. Allah, Ruh-i A'zam'ı (En Büyük Ruh'u) önce küllî nefse, sonra cüz'î nefislere

gönderir. Onlar Rûh-i A‘zam’dan Ehadiyyet Zâtına, sıfatlarına, isimlerine, kadim hükümlerine dair bilgiler alırlar.

Âdem Aleyhisselâm’dan Hz. Muhammed’e kadar her peygamber, Rûh-i A‘zam’ın nübüvvetinden bir görüntüdür. Görüntülerin peygamberliği geçicidir, zamanla sınırlıdır. Her peygamber, Rûh-i A‘zam’ın bir isim ve sıfatının mazharıdır. Rûh-i A‘zam, bunların her birinde bir isim ve sıfatıyla görünmüştür. Hz. Muhammed’de ise bütün zâtıyla, tüm isimeri ve sıfatlarıyla görünmüştür. Onunla nübüvvet hatmolmuştur. Resul (s.a.v.), surette öteki peygamberlerden sonra ise de gerçekte onlardan öncedir. Nitekim o: “*Biz ilk-sonuncularız*” ve: “*Âdem su ile çamur arasında iken ben peygamberdim*”, diğer bir rivâyette “*Âdem ruh ile cesed arasında iken ben peygamberdim*” demiştir. Yani henüz Âdem, ruh ve cesed olmadan önce o peygamber idi. Çünkü Rûh-i A‘zam’ın nübüvveti, ruhların varlığından öncedir. Surette sonra gelmekle peygamberlik dizisini tamamlamıştır.

Bu husus, zihinde varsayılan, noktalardan oluşmuş daire örneğiyle daha iyi anlaşılır. Kâğıt üzerine konulan her nokta, zihinde tasarlanan dairenin hakîkati değil, bir görünümüdür. Dairenin hakîkati, tamamıdır. Her nokta, dairenin bir vasfını taşır. Son noktadır ki dâirenin bütün hakîkatlerini taşır. Son nokta, ilk nokta ile birleştiği zaman daire tamamlanır. Son nokta aynı zamanda diğer noktaları da içerir. Aksi takdirde son nokta olmaz. İşte bunun için son nokta, dairenin hakîkatine mazhardır. Nübüvvet de böyledir. Gaybda (gizlide) mevcut bir daire. Bu, nübüvvetin hakîkati ve mânâsıdır. Bunun şehâdet âlemindeki varlığı, sureti(şekli)dir. Hakîkat, var olma bakımından suretten önce, ortaya çıkıp görünme bakımından suretten sonradır. Birbiri ardınca gelen her peygamber bu nübüvvet dairesinin ayrı bir noktasıdır. Son nokta Hz. Muhammed’dir. Dairenin hakîkatini taşıyan Hz. Muhammed, görünür varlık itibariyle son ise de hakîkatte ön’dür. Rûh-i A‘zam onunla bütün isim ve sıfatlarıyla görünmüştür.

Hz. Muhammed bunu: “*Zaman döndü dolaştı, Allah’ın, gökleri ve yeri yarattığı andaki haline geldi.*” sözüyle açıklamıştır,

Yûnus Nûr-i Muhammedî felsefesini şöyle özetliyor:

Hak bir gevher yarattı kendünün kudretinden

Nazar kıldı gevhere eridi heybetinden

(Allah, kendi kudretiyle bir cevher yarattı. Sonra o cevhere baktı. Hak bakınca cevher O’nun heybetinden eridi.)

Yidi kat yir yarattı ol gevherün nûrundan

Yidi kat gök yarattı ol gevherün buğundan

(O cevherin nurundan yedi kat yer, dumanından da yedi kat gök yarattı.)

**Yidi deniz yarattı ol gevher tamlasundan
Tağları muhkem kıldı deniz köpüğünden**

(O cevherin damlasından yedi deniz yarattı. Dağları deniz köpüğünden sağlam yaptı.)

**Muhammed'i yarattı mahlûkat şefkatinden
Hem Alî'yi yarattı mü'minlere fazlından**

(Yaratıklara acıdığından dolayı Muhammed'i, inananlara lütfundan ötürü de Alî'yi yarattı.)

**Gâyıb işin kim bilür meger Kur'ân ilminden
Yûnus içdi esridi ol gevher denizinden**

(Gayba ait işler ancak Kur'ân bilimiyle öğrenilir. Yûnus, O ilk cevherin denizinden içti de sarhoş oldu.)

Aşkın çeşitleri

**İşksüz âdem dünyâda belli bilün yok durur
Her biri bir nesneye sevgisi var âşıkdur**

(Dünyada işksüz adam yoktur. Herkes bir şeyi sever, bir şeye âşıktır.)

**Çalabın dünyâsında yüz bin türlü sevgi var
Kabul et kendözine gör kangısı layıkdur**

(Allah'ın dünyasında yüz bin çeşit sevgi var. Sen kendine lâyük olanı al. Tabii lâyük olan Hak âşıktır.)

**Biri Rahmâni'r-rahîm biri Şeytani'r-racîm
Anun yazuğı müzdi sevgüsine ta'allukdur**

(Kimi Allah'ın Cemal sıfatı olan Rahmân, Rahîm (çok esirgeyen, koruyan, bağışlayan)i kendine uygun görür. Kimi de Şeytânî'r-recîm (kovulmuş şeytân) sıfatını benimser. Allah'ın sevabı, sevgisine bağlıdır.)

Dünyâda Peygamber'in başına geldi bu ışk

Tercümanı Cebrail ma'sûkası Hâlikdur

(Aşk Peygamber'in başına gelmiştir. Onun tercümanı Cebrail, Sevgilisi de Yaratıcıdır.)

**Ömer ü Osman Ali Mustafa yârenleri
Bu dördünün ulusu Ebü Bekr-i Sıddıkdur**

(Ömer, Osman, Alî Mustafa'nın dostlarıdır. Bunların büyüğü de Ebûbekir Sıddıktır.)

Âlem fahri Muhammed Mi'rac'a ağduğında

Çalap'dan diledüğü Ümmetine azıkdur

(Kâinâtın övüncü olan Muhammed Mi'râca çıktığı zaman Allah'tan dileği, ümmeti için azık yani nimettir. O Allah'tan ümmetinin bağışlanmasını dilemiştir.)

Yûnus senün ayıbunu gözlegil ayruğı ko

Kimsenün ayıbuna sen bakmagıl yazukdur

(Yûnus sen kendi kusurunu gözetle, başkasının kusuruyla uğraşmayı bırak. Sakın başkasının ayıbına bakma, çünkü günahdır.)

Âşık her türlü şekli yitirdiği için şekli dinin de üstüne çıkar:

Din ü millet sorar isen âşıklara din ne hâcet

Âşık kişi harâb olur âşık bilmez dîn diyânet

(Âşıklara din gerekmez. Âşık harabolup tamamen kendinden geçtiği için din diyanetin farkında olmaz.)

Âşıklarun gönli gözi ma'sûkun isteye gider

Ayruk surette ne kalur kim kılısar zühd ü tâat

(Âşıkın bütün düşüncesi sevdiğini istemektir. Artık görünüşte bir şey kalmaz ki zühd ve ibadet yapsın.)

Tâat kılan Uçmak için dîn tutmayan Tamu için

Ol ikiden fâriğ olur neye benzer bu işaret

(Cennete ermek veya cehennemden kurtulmak için ibadet eden çıkarıcıdır; sırf Allah'ı düşünen kimse her ikisinden de boşalır onda ne cennet arzusu, ne cehennemden kurtulma sevdası kalır.)

Bu sözden Yûnus'un dini emirleri önemsemediği anlamı çıkarılmamalı. Bu söz onun aşk sarhoşluğu halini yansıtıyor. Ama normal durumlarda o, dinin hükümlerinin uygulanmasını vurguluyor: Yûnus'a göre Müslüman insan İslâm'ın gereklerini yerine getirir. Namazını asla ihmal etmez. Önce Allah'ın birliğine inanmak sonra O'na kulluk gerekir.

...

Dünyâ için gussalanan mescid görücek tutunan

Anda imansuz bulunan Allah'ı bir bilmeyendür

(Dünya için tasalanan, mescidden geri duran, âhirete imansız giden Alah'ın birliğine inanmayandır.)

Gönlünde ikilik tutan ol meta'ı bunda satan

Yarın cehennemde yatan bunda namaz kılmayandır

(Burada namaz kılmayan kimse, âhuret sermayesini burada tüketip cehenneme düşecektir.)

**Hurilerle bile yatan uçmak kokusuna batan
Anda bülbül olup öten bunda zina kılmayandır**

(Burada zina etmeyen, âhirette cennete girip hurilerle yatar; bülbül olup cennette öter.)

**Hurilerle sırdaş olan Muhammed ile eş olan
Ol imânı yoldaş olan bunda yol yanılmayandır**

(Burada yolu sapıtmayıp doğru yolda giden kimse âhirette Hz. Muhammed'e arkadaş, hurilerle sırdaş olur.)

**Yûnus miskîn gözler yolu devşür özün bağı dalı
Bu gülistanın bülbülü kimse gülün dermeyendir**

(Yolu gözleyen Miskîn Yûnus, sen gönül bağının meyvesini topla. Başkasının gülünü dermeyen kimse bu gül bahçesinin bülbülü olur.)

**Müsülmânâm diyen kişi şartı nedür bilse gerek
Tanrı'nun buyruğun tutup beş vakt namaz kılsa gerek.**

İbadete özen gösterme

**Sana direm iy vefî tur irtе namâzına
Eger degülsen öli tur irtе namazına**

(Ey Hak dostu sana diyorum: kalk sabah namazına dur. Eğer ölü değülsen namazına dur!)

Ezân okur müezzin çağırur Allah adın

Yıkma dinun bünyâdın tur irtе namazına

(Müezzin ezan okuyup Allah adını duyurur. Sakın dinin binasını yıkma, sabah namazına dur.)

Kuşlar ile durgıl bile kıl namazı imamıla

Yalvar günahın gel dile tanla seher vaktinde dur

(Kuşlar ile kalk, imamla birlikte namaz kıl. Seher vaktinde namaza dur, günahının affi için Allah'a yalvar.)

Dört Kapı Kırk Makam

Şerîat, tarîkat, hakîkat, ma'rifet dörtlemesi, birbirini tamamlayan ve bir yükselişi ifâde eden kavramlar bütünüdür. Kulluğun şartlarını bilmeyen kimse, Tanrısal sıfatları ve bunların gereklerini hiç bilemez.

Ahmed Yesevî'nin "Fakrnâme" adlı risâlesinde (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul, 1977, c. XXII, ss. 45-120.) kaydettiğine göre: "Hz. Alî (r.a.) rivâyet kılurlar kim, dervîşlik makâmı kırk turur. Eğer bilip amel kılsa, dervîşliği pâk turur ve eğer bilmese ve öğrenmese, dervîşlik makâmı anga harâm turur ve câhil turur. Ol kırk

makâmın onı makâm-ı şerîatte turur ve onı makâm-ı tarîkatde ve onı makâm-ı ma‘rifetde turur ve onı makâm-ı hakîkatde turur.”

İşte böylece ilk Türk sûfîlerinden Ahmed Yesevî (562 /1166) tarîkat erkânını ve irşad metodunu “kırk makam” esâsına göre düzenlemiş ve bu kırk makam için şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifetten oluşan “dört kapı” tespit etmiştir.

Yesevî yolunun tâkipçisi olan Hacı Bektâş-ı Velî (738 /1337) de bu dört kapı, kırk makam esâsının âdetâ şerhi niteliğindeki Makâlât’ında ufak tefek farklılıklarla aynı anlayışı devam ettirmiştir (Es’ad Coşan, Hacı Bektâş-ı Velî-Makâlât, İstanbul, s. 19-30).

Hacı Bektâş-ı Velî şöyle der: "Kul Çalap Tanrı'ya kırk makamda erer, ulaşur dost olur, ol kırk makamun, onı şerî'at içindedür ve onı tarîkat içindedür ve onı ma'rifet içindedür ve onı hakîkat içindedür. " (s. 15)

Bu kırk makam tek tek sayıldıktan sonra, bu makamlardan hiç birisinin eksik olmaması gerektiği, eksik olduğu takdirde hakîkatin tam olmayacağı belirtilir. (s. 31)

Ve yine bu mertebelerin ancak şerî'at tam uygulandığı takdirde tamamlanacağını, şerî'ata tam bağlı olmayan kimseye bu mertebelerin açılmayacağını; hakîkate ulaşmış kimsenin bile sonradan şerî'ata bağlılığını bozması hâlinde diğer üç makamın da bozulacağını açıkça ifade etmiştir.

Hacı Bektâş-ı Velî, şöyle der: "Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) buyurmuştur ki; (s. 113) şerî'at bir ağaçtır, tarikat onun dalları, ma'rifet yaprakları, hakîkat de meyvalarıdır. Ağaç mevcut olmazsa dalları, yaprakları ve meyvaları da var olmaz. Bundan da anlaşılır ki şerî'at asıl, diğerleri teferruat(ayrıntı)dır. Asıl olmayınca teferruat da olmaz. Kul şerî'atın sırlarından çıktığı hâlde kendisini hâlâ doğru yolda sanırsa ziyana uğrayan mülhidlerden olur. Sapık ve saptırıcı kişi olur. Kazananlardan, Allah'a ulaşanlardan olmaz da Şeytan'ın tebaasından olur ki bu apaçık hüsrânın tâ kendisidir." (Bkz. Coşan, a.g.e., s. 112)

İşte aynı inancı Yûnus Emre de Dîvân’ında işlemiştir:

Kırk bin kırk dört tabakat meşâyih evliyâlar

Dört kapıdur kırk makam dem evliyâ demidür

Yûnus, bâzı beytlerde geçilmesi gereken menzillerin isimlerini şöyle zikreder:

Şerî'at tarîkat yoldur varana

Hakîkat ma'rifet andan içeru

Şerîat, tarîkat, hakîkat ve ma‘rifet makamları, Yûnus’un şathiyye türü bir şiirinde sembolik olarak şöyle dile getirilmektedir:

Çık dum erik dalına anda yidüm üzümü

Bostan ısı kakıyup dir ne yirsün kozumu

Bu beytteki erik, üzüm ve ceviz, şerî‘at, tarîkat ve hakîkati göstermektedir.

Yûnus Emre'nin daha pek çok beytinde bu dört kapı ilgili düşünceler yer almaktadır. Yûnus Emre'ye göre şerîat, hakîkate açılan ilk kapıdır. Hakîkatin sınırsız denizinde seyretmek için şerîat gemisine binmek gerekmektedir. Yâni şerîat, hakîkatin bir tür vâsıtasıdır. Hakîkat ordusunda bir koruyucu konumundaki şerîat mumlu bala; tarîkat ise tortusuz yağa benzer. Dosta (vahdete) ermek için bu balı yağa katmak gerekir. Hakîkat yolunun ikinci kapısı olan tarîkat, şerî‘atten içeri bir makamdır. Hakîkate ermek için bir Hak yola/tarîkate intisap edip mürşidden el alınmalıdır. Tarîkate “yolu doğru izleyen, mürşidini gözleyen ve sırrını gizleyen” kişi hakîkate ulaşır. Mârifet ise Allâh’ı tanımaktır. Kalbin hayat bulması ve diri olması, sırrın Hakk’ın hâricinde kalan şeyden yüz çevirmesidir. Allâhü Taâlâ’yı hakîkatiyle tanıyabilmek için ilâhî isim, fiil ve sıfatlarıyla O’nu bilmek gerekir. Bu da ancak nefis terbiyesiyle mümkündür. Mârifet, erenler sofrasında (sohbette) elde edilir. Şerîat hakîkatin zâhiri, hakîkat ise şerî‘atin bâtını olup, şerîatsiz hakîkat makamı bulunmaz. Hakîkate ulaşabilmek için hakîkat denizine dalmak gerekir. Hakîkate ikilik yoktur; bu makamda kişi, kahrı ve lütfu bir görür:

Evvel kapu şerî‘at geçse andan tarîkat

Gönül evi ma‘rifet ‘ışk hakîkat içinde

(Birinci kapı şerî‘at kapısıdır. Ondan tarîkat kapısına girilir. Ma‘rifet gönül evidir, aşk ise hakîkat içindedir. Aşksız hakikate erilmez; hakîkate eren âşıktır.)

Şerî‘at şirin olur işidene hoş gelür

Ne kim dilerse kılur ol şerî‘at içinde

(Şerî‘at şirindir, işitenin hoşuna gider. Şerîat içinde kişi (yasaklar dışında) dilediğini yapar.)

Tarîkat cân yoldaşı cân ile olur işi

Tarîka giren kişi dün-gün ‘ibret içinde

(Tarîkat ise can yoldaşıdır, tarîkate girenin işi ruh ile, o ruhunu arıtmaya çalışır. Tarîkate giren her zaman olaylara ibret ile bakar. Olaylardan ibret alır.)

**Ma‘rifet gönül ile dün ü gün zâriyile
Söylesem gelmez dile sırr-ı sıfat içinde**

(Ma‘rifet gönül işidir, ma‘rifet sahibi aşk ile dolar, Hak aşkıyla gece gündüz ağlar. Ma‘rifetin sırrını sözle anlatamam.)

**Hakikat ışkdur 'iyân görsün ol şebih beyân
Hakikat donın giyen ağır hil'at içinde**

(Hakikat ap açık aşktır, hakikat giysisini giymiş olan ağır bir giysi giymiş olur.)

Şerî'at suret evi tâ'ate girer kavî

Âleme çıkdı çavı ubûdiyyet içinde

(Zahir evi olan şerî'at içinde bulunan çok ibadet eder. İbâdetiyle ünlenir.)

Ger tâ'at kılmazısa üstâda varmazısa

Şer'iden olmazısa adı la'net içinde

(İbâdet etmeyen, bir üstada varmayan, şerî'atin hükümlerini uygulamayan la'nete uğrar.)

Her kim tarîkate gire gerek mal terkin ura

Yola toğrı can vire bu tarîkat içinde

(Tarîkate giren kişinin malı mülkü bırakması, bu yola canını feda etmesi gerekir.)

...

Her kim hakikat süre, kahrı lütfu bir göre

İş aç a toğrı dura, bu hakikat içinde

(Hakikatten söz edenin kahrı ve lütfu bir görmesi, hakikat içinde dosdoğru durması, doğru hareket etmesi gerekir.)

Bu dört menzildür utan ledün makamın tutan

Oldur menzile yiten tamâm murad içinde

(İşte bu dört menzili kazanıp Ledün makamını tutan kişi, hedefine ulaşmış, muradına ermiştir.)

Yûnus'u tutsak almış olan onun davranışını belirler.

Ey beni ayıplayan gel beni ıştan kurtar

Ger elünden gelmezse söyleme fâsid haber

(Ey beni kınayan kişi, elinden gelirse gel beni aşkın elinden kurtar, bunu yapamazsan bozguncu sözler söyleme.)

Âşıklarun ahvâli ma'suk katında biter

Sözün var ana söyle benüm elümde ne var?

(Âşıkların hali sevgilinin katında belirlenir. Sen beni kınayacağına söyleyeceğini git O'na söyle. Beni böyle yönelten O'dur. Benim elimde ne var?)

**Dost yüzünden nikâbı her kim giderdiyse
Hicâb kalmadı ana ayruk ne hayr u ne şer**

(Her kim dost yüzünden peçeyi kaldırırsa perde kalkar artık hayır ve şer diye bir şey kalmaz.)

**Hiç kimesne kendüden hâlden hâle gelmedi
Âşıklarun cânına ma'suka urur minkâr**

(Hiç kimse kendiliğinden halden hale girmemiştir. Sevgili, âşığın canına gagasını vurarak onu halden hale taşır; renkten renge sokar.)

**Kim ki ışk kadehinden bir zerre içti ise
Ana ne akl u ne us ne esrik ü ne khumâr**

(Aşk kadehinden bir zerre içen öyle bir hale gelir ki onda ne akıl kalır, ne düşünce; ne de o, sarhoşluğu ve mahmurluğu anlar. Çünkü kendi varlık bilincini tamamen yitirir.)

**Tek ben degilem âşık ol ma'suk nazarında
Işk yolunda cân feda benüm gibi sad-hezâr**

(O sevgiliye göre âşık olan yalnız ben değilim. Benim gibi yüz bin kişi O'nun aşkı yoluna feda olsun!)

**Âşıklarun hâlini 'âşık olanlar bilür
Işk bir gizlü haznedür gizlü gerektür esrar**

(Âşıkların halini ancak âşıklar bilir. Aşk gizli bir hazinedir, sırlar gizli tutulmalı, herkese söylenmemelidir.)

**Korkaram söylemege şerî'at edebinden
Yoksa eydeydüm sana dahi ayruksı haber**

(Şerî'ate saygıdan dolayı söylemeğe çekiniyorum. Yoksa sana ayrı şeyler söyledim.)

**Kim vere bu dil ile ol ma'sukadan haber
Meger ol kimseler kim cân içinde cânı var**

(Bu dil ile kim sevgiliden haber verebilir. Ancak can içinde canı olanlar ondan haber verirler.)

**Yûnus ölürse ne gam ışk içinde kardaşlar
Işk yolına uyagan ma'suk burcunda biter**

(Kardeşler Yûnus aşk yolunda ölürse üzülmeğe gerek yok. Çünkü aşk yoluna uyan kişi sevgilinin burcunda görünür.)

Ölüm sadece hayvansal ruh taşıyan bedenlere özgüdür. Hak aşkıyla pişip olgunlaşan canlar ölmez.

**Ko ölmek endîşesin âşık ölmez bâkîdür
Ölmek senün nen ola çün cânın îlâhîdür**

(Ölüm endişesini bir yana bırak. Sen âşıksın, âşık ölmez. Senin canın ilâhîdir, ruh ölmez ki.)

Ölümden ne korkarsun korkma ebedî varsun

Çünkü işe yararsun bu söz fâsid da'vâdur

(Ölümden niçin korkuyorsun, korkma, sen sürekli varsın. Ebedî var olduktan sonra ölümden korkmak saçma bir savdır.)

Hak'tan ayrı tüm varlığını verip kurtulmak gerek. Yoksa bunlar seni Hak'tan ayırır.

Hak'tan yıgar ol seni nen var ise ver gider

Ne beslersün bu teni sinde kurt kuş yer gider

(Bu dünya varlıkları seni Hak'tan uzak düşürür. Nen var ise ver de kurtul. Bu teni nedir besleyip duruyorsun, kabirde bunu kurt kuş yer.)

Ölene bak gözün aç dökülür sakal u saç

Yılan çıyan gelür aç yiyip içer sir gider

(Gözünü aç da ölenlere bak, saç sakal dökülür, aç olan yılan çıyan gelip kabirde tenini yiyip tok giderler.)

Bize bizden ulular hulk-ı latîf huylular

Ol iyi amelliler haber böyle dir gider

(Bizden büyük, iyi huylu, iyi amel sahibi insanlar böyle bildirdiler.)

Kesgil harâmdan elün kesgil gaybetten dilün

Azrail el ermedin bu dükkânı der gider

(Haramdan elini, gaybetten dilini kes. Azrail ele geçirmeden bu dükkânı derleyip toparla, kapat.)

Ecel erer kurur baş tez tükenür uzun yaş

Düpdüz olur dağ u taş gök dürülür yer gider

(Ecel sona erer, baş kurur, uzun yaş çabuk tükenir. Kıyâmette dağ taş dümdüz olur; gök dürülür, yer ortadan kalkar.)

Çün cân ağdı Hazret'e yarağ et âhirete

Tanla turan tâ'ate Tanrı evine ir gider

(Artık canın son nefese doğru yaklaştı. Âhirete hazırlık yap. Tan vakti ibadete kalkan camie erken gider.)

Ey Yûnus sen ölicecek sinün nurla dolıcak

Îmân yoldaş olıcak âhirete şîr gider

(Ey Yûnus sen ölüp de kabrin nurla dolunca ve iman da yoldaş olunca ruhun âhirete aslan gibi gider.)

Cânını aşk yoluna vormeyen âşık mıdur

Cehd eyleyüp ol dosta irmeyen âşık mıdur

(Canını aşk yoluna vermeyen, çabalayıp O Dosta ermeyen âşık mıdır?)

Aşk kadehinden içüp nefis dileğinden geçüp

Hak yoluna er gibi durmayan âşık mıdur

(Aşk bardağından içerek nefis arzularından geçip Allah'ın huzuruna er gibi durmayan âşık mıdır?)

İşka tanışık sığmaz değme cân göğe ağmaz

Pervane gibi oda yanmayan 'âşık mıdur

(Aşka tanışıklık sığmaz. Çünkü âşık benliğini yakar, varlık bilinci ortadan kalkar, ikilik kalmaz ki tanışıklık olsun. Her ruh mânâ göklerine yükselemez. Pervane gibi ateşe yanmayan âşık mıdır?)

Ey Yûnus sen dostunun cefâsına katlangıl

Yüreğine aşk okun vurmayan âşık mıdur

(Yûnus, sen dostunun cefasına katlan. Çünkü yüreğine aşk okunu vurmayan âşık olamaz.)

Meşhur olup geldi yola Mansûr olan derdi bile

Mecnûn misâl oldu dile ma'sûkdan ayrıldılar

(Bu yolda derd ve cefasıyla meşhur olan Mansûr dert çekmeyi bilir. Mecnûn da dillere destan oldu. İşte âşıklar Mansûr ve Mecnûn gibi her cefaya katlanıp Sevgiliden ayrılmazlar.)

Hep yanıp yakıldığını anlatıyor:

Benüm gönlüm gözüm ıştan doludur

Dilüm söyler yâri yüzüm suludur

(Benim gözüm gönlüm aşk ile doludur. Dilim yâri anar, sevgilimi andıkça gözlerimden yaş akar.)

Öd ağacı gibi yanar vücûdum

Tütünüm göklere seher yelidür

(Bedenim öd ağacı gibi yanar, yanan bedenimden çıkan tütünüm seher yeli gibi göklere çıkar.)

Yûnus, tek sevgilisi Tanrı olmayınca cennette gözü olmadığını vurguluyor: Aşkın olgunlaştırması

Eydivirem ne kılduğın benüm ile ol dil-pezîr

Her dem yeni şîve ile beni yine kılar esîr

(O gönül yapan Tanrı'nın bana ne yaptığını söyleyeyim. Her an yeni bir şîve ile beni tutsak ediyor.)

Her kancam bakar isem Oldır gözüme görünen

Ol serverin lütfu bizi bu veçhile kıldı basîr

(Nereye baksam O'nu görüyorum. O Padişahın lütfu bizi böyle bir göze, vizyona kavşutturdu.)

Hak dışarıda degül, can içinde

**Ey dün ü gün Hak isteyen bilmez misin Hak kandadır
Her kandasın anda hazır kanda bakarsın andadır**

(Ey sürekli Hakk'ı görmek isteyen Hakk'ın nerede olduğunu bilmez misin? Nerede olsan, nereye baksan oradadır.)

Kendini kınama

**Ey bana eyu diyen benim kamudan kemter
Şöyle mücrimem yolda mücrim yok benden beter**

(Ey bana iyi diyen kişi ben herkesten kötüyüm. Yolda öyle suçluyum ki benden beter suçlu yok.)

**Benüm gibi mücrim kul gel iste bir dahi bul
Dilümde ilm ü usûl gönlümde dünyâ sever**

(Benim gibi suçlu kulu ara da bul, bulabilirsen. Dilimde usul bilimi var ama gönlümde dünya sevgisi)

**Zâhirim iyi adda gönlüm fâsid tâatda
Bulunmaya Bağdat'da bencileyin bir 'ayyâr**

(Görünürde iyi diye tanınmışım, iyi isim yapmışım, ama ibadet ve taat hususunda içim bozuk. Bağdat'ta dahi benim gibi bir hilekâr, kandırıcı yoktur.)

**Takındum şeyhlik adun kodum ma'suk tâatun
Verdim nefsin muradun kanı Hakk ile bâzâr**

(Sevgiliye ibadeti bırakıp şeyhlik adını takındım. Nefsin isteklerini yerine getirdim. Nerede kaldı Hakk'a verdiğim söz?)

**Yayıldı Yûnus adı suçtur cümle tâatı
Çalab'um inayeti suçun geçire meger**

(Yûnus'un adı yayıldı ama bütün ibadetleri, tâatleri hep suçtur, kusurdur. Meğer Allah'ımın yardımı Yûnus'un suçunu bağışlaya.)

Sözün acısı ve tatlısı

**Keleci bilen kişinin yüzünü ağ ede bir söz
Sözi pişirüp diyenün işini sağ ede bir söz**

(Bir söz, söz söylemesini bilen kişinin yüzünü ak eder. Söz, sözünü pişirerek yerinde söyleyen kişinin işini sağlamlaştırır.)

**Söz ola kese savaşı söz ola bitire başı,
Söz ola ağulu aşı bal ile yağ ede bir söz**

**Kimi avrat-oğlan sever kimi mülk-hânumân sever
Kimi sermaye dükkân sever bu dünyâ hâlden hâledür**

(Kimi kadın, oğul sahibi olmak ister. Kimi mal mülk sever. Kimi sermaye, dükkân ister. Bu dünyada insanların hali başka başkadır.)

**Âşık bu dünyâyı n'ider âkibet bir gün terk ider
Işk eteğin tutmuş gider her kim gelürse salâdur**

(Âşık bu dünyayı neylesin? Sonuçta bir gün bırakıp gidecektir.
Âşık, aşk eteğine yapışmış gider. Gelen buyursun.)

**Her kim işka erişe 'ışk anunla barışa
Kim işka müşteriye cânına od vurmuşlar**

(Aşk, kendisine erişenlerle barışık olur. Aşka müşteri olanın
canına ateş koyarlar.)

**Her kim işka sataştı ol dem kaynadı taştı
Kim deli der kim uslu dört yanında durmuşlar**

(Aşka bulaşan kimse derhal kaynayıp taşmaya başlar. Artık her
tarafтан onu görenlerin kimi âşık deli der, kimi akıllı.)

**İşktir Yûnus'un cânı başında serencâmı
İşka münkir âdemi bu meydândan sürmüşler**

(Aşk Yûnus'un canıdır, başında macerasıdır. Aşkı inkâr edeni
bu alandan sürmüşler.)

Sadece Hakkı düşünmek gerek

**Başında akli olan ahrete amel etmez
Hurilere aldanmaz göz ile kaştan geçer**

(Akli başında olan kişi yaptığını sevgili için yapar, âhret
endişesi, hurilere sahibolma düşüncesiyle ibâdet etmez, göz kaş
güzelliğini düşünmez.)

**Gerçek âşık ol ola cân vermeğe ol ive
Dost ile pazar için niçe bin baştan geçer**

(Geçek âşık canını derhal vermeğe hazırdır. Dosta erebilmek
için bin kez başından geçer.)

**Yûnus'un gönlü gözü doludur Hak sevgisi
Sohbet ihtiyar eden yâd u biliştan geçer**

(Yûnus'un gönlü gözü Hak sevgisi ile doludur. Sohbeti seçen
kişi, yabancı tanıdık demez, herkese hitabeder.)

**Ol dost ile benüm işüm bulut ile güneşleyin
Bir dem hicabı sürülür bir dem nikab başa gelür**

(O sevgili ile benim ilişkim, bulut ile güneş ilişkisine benzer.
Kâh güneş bulut ile perdelenir. Kâh da yüzünden bulut perdesi kalkar,
güneş açılır. İşte benim sevgilim de öyle. Kâh benim varlığım O'na
perde olur, kâh da Sevgilinin yüzünden benim benlik perdem kalkar
da Sevgilim benden ap açık görünür.)

Hak'ta Fenâ (yok olma), Sevgilinin olmadığı yerde gözü yok

**Sensün benüm cânum cânı sensüz karârım yok durur
Uçmakda sen olmaz isen vallah nazarum yok durur**

(Ben sensiz bir yerde duramam. Sen olmazsan eğer vallahi cennette de gözüm yoktur.)

**Baksam seni görür gözüm söyler isem sensün sözüm
Seni gözetmekten dahi yigrek şikârum yok durur**

(Neye baksam seni görüyorum. Ne söylesem konu sensin. Gözüm hep seni gözetip duruyor. Başka gözettiğim bir av ve amaç yok.)

**Söyler isem dilümdesin ger tek dursam gönlümdesin
Gönlüm gözüm seni sever ayruk nigârüm yok durur**

(Söylesem dilimde sensin, yalnız kalsam, sussam gönlümdesin. Gönlüm ve gözüm yalnız seni sever, başka bir sevgilim yoktur.)

**Çün ben beni unutmuşam şöyle ki sana gitmişem
Ne kâlde ne hâldeyisem bir dem kararım yok durur**

(Ben kendimden geçtim, sana gittim. Ne söylediğimi, ne yaptığımı bilmiyorum. Hiçbir halde duracak durumda değilim. Sabır ve kararım kalmadı.)

**Eger beni Cercisleyin yetmiş kez öldürür isen
Dönem geri sana varam zira ki ‘ârüm yok durur**

(Beni Cercis gibi yetmiş kez öldürsen yine dönüp sana gelirim. Çünkü hiç utanmam, onurum yoktur, sensiz yapamam.)¹⁰⁸

**Seni gördüm güneş gibi cennet bana zindan gibi
Cennetüne zahidin ko Uçmak'da arzum yok durur**

(Seni güneş gibi gördüm. Bundan ötürü cennet bana zindan gibidir. Sen cennetine zâhid kulunu koy. Benim cennette gözüm yoktur.)

**Yûnus dahî âşık sana göster didârünî ana
Yârüm dahî sensün benüm ayruk dîdârüm yok durur**

(Sana âşık olan Yûnus'a da yüzünü göster. Çünkü onun sevgilisi sensin, başka sevgilisi yoktur.)

¹⁰⁸ Hristiyan kaynaklarında St. Georges adıyla anılan Cercis, Filistin'in Remle kasabasında doğdu, Şam civarlarında ve Filistin'de yaşadı. Hz. İsa'nın son ha-varilerine yetişmiş, Hristiyan olmuştur. Ticaretle uğraşır, kazancını fakirlere dağıtır, Hristiyanlığı yaymaya çalışıyordu. Bölge, Musul'da oturan Dadiyan isimli putperest bir kralın egemenliğinde idi. Bu putperest kral, halkı Efellon adlı bir puta tapmaya zorluyor, kabul etmeyenleri işkencelerle öldürtüyordu.

Önce krala hediye sunmak üzere Musul'a giden Cercis, Kralın Efellon'a tapmayanları ateşe atıp yaktırdığını görünce hediye vermekten vazgeçti. Yaptığının günah olduğunu söyledi. Onu Allah'a kulluğa çağırırdı. Kral Dadiyan Cercis'i puta tapması için türlü işkencelere uğrattı, çivili taraklarla vücudunu tarattı, kaynar sulara attı, öldürmek üzere vuruyor, lime lime etlerini koparıyorlardı, öldü sanıyorlardı ama Allah onu yine diriltiyordu. Zindanlara kapatıldılar ama her defasında Allah onu kurtardı. En sonunda şehid edildi ama ona işkence ettiren Kral da tüm inkârcılar da helâk oldular. (Bkz. Taberî, Târîhu'l-Umeme va'l-Mulûk: 2/24-36)

İbrahim Hakkı Tafvîdnâmesinin aslı
Allah diyelüm dâim Allah görelüm neyler¹⁰⁹
Yolda duralum kâim Allah görelüm neyler
(Her zaman Allah diyelim, O'nun yolunda hizmete hazır duralım. Bakalım Allah neyler.)
Allah deyu kıl zârı oldır kamunun vârı
Andan umalum yârı Allah görelüm neyler
(Allah diyerek ağla, çünkü herkesin nesi varsa O'dur. Muradımızı O'dan bekleyelim. Bakalım Allah neyler.)
Çıkarmayalum dilden ayrılmayalum yârdan
İrilmayalum yoldan Allah görelüm neyler
(Sevgiliyi gönülden çıkarmayalım, sevgiliden ayrılmayalım. Yoldan sapmayalım. Bakalım Allah neyler.)
Açlık sonu tokluktur tokluk sonu yokluktur
Bu yollar korkuluktur Allah görelüm neyler
(Açlığın sonu tokluk, tokluğun sonu da yokluktur. İnsan ne kadar doysa sonunda ölecektir. Bu yollar korkulu yollardır. Bakalım Allah neyler.)
Sen sanmaduğun yerde nâgâh açıla perde
Derman irişe derde Allah görelüm neyler¹¹⁰
(Senin sanmadığın yerde ansızın O perdeyi açar, yardımı yetişir. Dertlere derman eder. Bakalım Allah neyler.)
Gündüz olalum sâim gece olalum kâim
Allah diyelüm dâim Allah görelüm neyler
(Gündüz oruç turalım, gece namaz kılalım. Her zaman Allah deyip O'nu analım. Bakalım Allah neyler.)
Adı sanı dillerde sevgüsi gönüllerde
Şol korkulu yollarda Allah görelüm neyler
Adı sanı uşatdum küfrümü suya attum
Miskînliğe el kattum Allah görelüm neyler
(Adımı sanımı parçalayıp attım, küfrümü suya kattım. Kendimi yoksulluğa (dervişliğe) verdim. Bakalım Allah neyler.)

¹⁰⁹ Bu manzûme'nin, Erzurumlu İbrâhîm Hakkı Hazretlerinin
Hak şerleri hayreyler Zannetme ki gayr eyler
Ârif anı seyr eyler Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

şeklinde başlayan Tafvîznâme'sinin modeli olduğu ortaya çıkmaktadır.

¹¹⁰ İbrahim Hakkı Hazretleri, aynı içeriği şöyle dillendirmiş:

Nâcâr kalacak yerde Nâgâh açar Ol perde Dermân eder Ol derde Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

**Her dem dalalum bahre aldanmayalum dehre
Sabreyleyelüm kahre Allah görelüm neyler**

(Feleğe aldanmayalım, her zaman Birlik Denizine dalalım.
Belâ ve cefalara sabredelim. Bakalım Allah neyler.)

**Ar-namusu bıraktum külümü suya attum
Dervîşliğe el kattum Allah görelüm neyler**

(Âr ve namusu bıraktım, kendimi yakıp külümü suya
savurdum. Dervîşliğe katıldım. Bakalım Allah neyler.)

Mecnûn gibi âvâre âşık oluban yâre

De Yûnus sen bîçâre Allah görelüm neyler

(Sevgiliye âşık olup Mecnun gibi başı boş, avare dolaşmaya
başladım. Ey çaresiz Yûnus sen şöyle de: Allah görelim neyler.)

Yûnus sen anı sanma bu ışk sana sendendür

Cân kamuya Andandur Allah görelüm neyler

(Yûnus sen sanma ki bu aşk sana senden geldi. Sen kendini
aşka soldın. Herkese can veren O'dur. Bedenin canı durumundaki bu
aşk da sana Hakk'ın vergisidir. Allah görelüm neyler.)

N'itdi bu Yûnus n'itdi bir doğru yola gitdi

Pîrlere eteğün tutdı Allah görelüm neyler

(Bu Yûnus ne yaptı, ne yaptı, pirlere eteğini tutup doğru bir
yola gitti. Allah görelüm neyler.)

Yüreğinin içi aşk ile dopdolu

Yâr yüreğim yâr gör ki neler var

Bu halk içinde bize güler var

Ko gülen gülsün Hak bizüm olsun

Gafil ne bilür Hakk'ı sever var

Bu yol uzaktır menzili çoktur

Geçidi yoktur derin sular var

Girdük bu yola 'ışk ile bile

Gurbetlik êle bizi salar var

Her kim merdâne gelsün meydâne

Kalmasun câne kimde hüner var

Gözleri giryân cigeri büryân

Olmuşlar hayran dîvâneler var

(Gözleri ağlayan, ciğerleri yanan, şaşırıp kalan deliler var.)

Yûnus sen bunda meydân isteme

Meydân içinde merdâneler var MTn, 79

(Yûnus burada yarış meydanı isteme. Meydan içinde nice
yiğitler var!)

Gel gör beni aşk neyledi
Gönlüm düşdi bir sevdaya gel gör beni 'ışk neyledi
Başumı virdüm gavgāya gel gör beni 'ışk neyledi
Ben yürürem yane yane 'ışk boyadı beni kane
Ne 'âkilem ne dîvâne gel gör beni 'ışk neyledi
Ben yürürem ilden ile dost soraram dilden dile
Gurbetde hâlüm kim bile gel gör beni 'ışk neyledi
Benzüm sarı gözlerüm yaş bağrum pare yüregüm baş
Hâlüm bilen dertlü kardaş gel gör beni 'ışk neyledi
Gurbet ilinde yürürem dostu düşümde görürem
Uyanup Mecnûn oluram gel gör beni 'ışk neyledi
Gâh tozaram yirler gibi gâh eserem yeller gibi
Gâh çağlaram seller gibi gel gör beni ışk neyledi
Akar sulayın çağlaram dertli cigerüm tağlaram
Şeyhüm anuban ağlaram gel gör beni ışk neyledi
Yâ elüm al kaldur beni yâ vasluna irdür beni
Çok ağlatdun güldür beni gel gör beni 'ışk neyledi

(Ya elimden tut beni ayağa kaldır, yahut beni sana kavuştur.
Çok ağlattın, güldür beni. Gel gör beni aşk neyledi.)

Ben Yûnus-ı bîcâreyem başdan ayağa yâreyem
Dost ilinde âvâreyem gel gör beni ışk neyledi

(Ben çâresiz Yûnus'um, baştan ayağa bütün vücudum yaralıdır.
Sevgilinin yurdunda başıboş, şaşkın vaziyetteyim. Gel gör bana aşk neler
yaptı!)

Yûnus'a göre Gerçek din aşktır
Bir ay gördüm bu gice kamu burçlardan yüce
Esritdi gönlüm-cânım bilmezem hâlüm nice

(Bu gece bütün burçlardan daha yücede bir ay gördüm. Gönlümü,
canımı sarhoş etti. Halimin nice olduğunu bilmiyorum.)

Nûr Muhammed nûridur Halilullah sırrıdır
Sanasun kim açıldı Uçmak'dan bir deriçe

(Bana görünen o nur, Muhammed'in nuru, Allah'ın dostu olan
Hz. İbrahim'in sırrıdır. O nuru görünce sanki bana cennetten küçük bir
kapı açıldı.)¹¹¹

¹¹¹ Yûnus burada Hz. İbrâhîm makamında görülen nura işaret etmektedir. "Üzerine gece
basınca (İbrâhîm) bir yıldız gördü: 'Budur Rabbim' dedi. Yıldız batınca: 'Batanları sevmem'
dedi. Ayı doğarken görünce: 'Budur Rabbim' dedi. O da batınca: 'Rabbim bana doğru yolu
göstermeseydi elbette sapan topluluktan olurdu' dedi. Güneşi doğarken görünce: 'Budur
Rabbim, bu daha büyük' dedi. (O da) batınca dedi ki: 'Ey kavmim, ben sizin (Allah'a) ortak
koştüğünüz şeylerden uzağım.'" (En'âm: 76-79)

Âşıkların yüzünden bellüdür benizinden Her kim 'âşik olmadı benzer kuru ağaca

Bu âyetlerde kastedilen yıldız, şu gökteki ışıklı cisimler değildir. Çünkü İbrhîm bunları, zaten küçüklüğünden beri görüyor ve bunların Tanrı olmadığını biliyordu. Yıldızlar çoktur, bir tâne değildir ki ona 'Bu benim Rabbim' desin. Değil İbrâhîm gibi bir peygamber, câhillere dahi yıldızların Tanrı olmadığını bilirler. Hz. İbrâhîm gibi bir peygamber, avâmı dahi aldatamayacak yıldız aldanmaz. Buradaki yıldızdan maksat, Allah'ın, sâliklerin yolları üzerinde bulunan ışık perdelerinden biridir. Bu perdeler varmadan Allah'la ulaşamaz. Bu ışık perdeleri birbirinden büyüktür. Işıklı cisimlerin en küçüğü yıldız olduğu için o ışık perdesi, yıldız sözüyle istiâre edilmiştir. Gökteki ışıklı cisimlerin en büyüğü de Güneştir. İkisi arasında Ay mertebesi vardır. İşte: "*Böylece biz İbrâhîm'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyoruz ki kesin inananlardan olsun*"¹¹¹ âyetinde ve devamında anlatıldığı üzere Hz. İbrâhîm göklerin melekûtunu görüp bir ışıktan ötekine vardıkça kavuştuğunu sanmış, sonra kendisine daha bunun ötesinde mertebe bulunduğunu açılmış, oraya da varınca daha ötede bir mertebe bulunduğu gösterilmiş, tâ en son perdeye ulaşıncaya: "*Bu, en büyüktür*" demiş. Sonra onun da büyük olmakla beraber eksik, doruğun altında olduğunu anlayarak: "*Batanları sevmem. Ben, yüzümü gökleri ve yeri Yaratan'a çevirdim*" (En'âm: 75) demiştir.

Bu yolda yürüten, bu perdelerden birinde aldanabileceği gibi daha ilk perdede de aldanabilir. Allah ile kul arasındaki ilk perde nefistir. Çünkü nefis de Rabbânî emir, Allah'ın nurlarından bir nurdur. Nefis sözüyle, Küllî Hakikat'ın görüldüğü kalb sırrını kastediyorum. Bu kalb sırrı bütün âlemi kapsar. Bunda bütün âlemin süreti görünür. O zaman bunun nûru öyle parlar ki bütün âlem, olduğu gibi yansıyor onda görünür.

Mutasavvıf şâir Niyâzî-i Mısırî (1618-1694) de, İrfan Sofraları adıyla dilimize çevirdiğimiz Arapça Mevâidü'l-irfân adlı eserinde şöyle diyor:

"Bu fakîr kula da, Allah'a sülûküm sırasında, sülûküm istikameti bereketiyle Allah'a şükür aynı şey oldu. Ben o günlerde on iki konaktan beşinci konakta idim. Hiç kararım kalmamıştı. Bir yandan öbür yana kaçıyor, mücâhedenin şiddetinden dolayı bir yerde ve bir halde durmadığım için kendimi minâreden, yahut da dağlardan aşağı atacak oluyordum. Sülûk günlerimin çoğunda gıdam, yirmi dirhem arpa ekmeği idi. Nihayet 1060 (İ.S. 1650) senesi Muharrem ayının son on gününde, Ayın dördüncü Cuma gecesinde sülûk esnasında uyanık iken, bir de gördüm ki evin içinde, karşımda bir yıldız. Onu baş gözümle gördüğümü zannettim de gözümü yumdum, baktım ki hayır, yine öyle görünüyor. Gözümü açtım, yine önceki gibi karşımda. O zaman anladım ki bu, kalb gözüyle görülüyor. Birkaç gün o yıldız gözümde kaybolmadı. Sonra büyüdü, büyüdü, Ay kadar oldu. Birkaç gün de böyle devam etti. Sonra git gide büyüyerek Güneş kadar oldu. Birkaç gün de böyle gittikten sonra yine yavaş yavaş büyüdü, yükseldi, altı yönü kapladı. İlk gördüğüm zamanki ıstırabım, kalb çalkantım, nûrun genişleyip altı yönü kaplayıncaya kadar yavaş yavaş tamamen dindi. Artık bundan sonra bedenle mücâhede ve riyâzet yapamadım. Kalb ve rûh ile, bunların durumlarına uygun biçimde mücâhedeye devam ettim.

"Bu hali şeyhim, göz bebeğim Elmalılı Ümmi Sinân(kds. sr.y)'a söyledim. Dedi ki:

'- İbrâhîm Aleyhisselâm'dan kalan beşinci menzilin hali budur. Bu menzil onun ilk makamı idi. Onun ilk menzili, itibâ' bereketiyle Muhammed Aleyhisselâm'ın ümmeti için beşinci menzil oldu. Fakat Allah'ın Elçisi için bir makam yoktur. Bütün makamlar, onun ayakları altında bir tek adımdan ibârettir.' Sonra buyurdu:

'- Seni İbrâhîm Aleyhisselâm'a lütfettiği sırât-ı müstakîme ileten ve seni onun izinde gittiğin için ona vâris kılan Allah'a hamdolsun.' Sonra şu âyeti okudu: "*Gece onu örtünce bir yıldız gördü...*"(Bkz. İrfan Sofraları, S. Ateş çevirisi, s. 36-38)

(Âşıklar benizlerinden anlaşılır. Âşık olmayan kişi, kuru ağaç gibidir.)

**Allah bize bizden yakındır
Sensün bize bizden yakın görünmezsün hicâb nedür
Çün aybı yok görklü¹¹² yüzün üzerinde nikâb nedür
Sen eyittün ey pâdişah “Yehdîllahu limen yeşâ”¹¹³
Şerîkin yok senün iy şâh suçlu kimdür azâb nedür
Levh üzere kimdür yazan azdıran kimdür ya azan
Bu işleri kimdür düzen bu su'âle cevap nedür
Rahîm durur senün adun Rahim'ligün bize dedün
Mürşidlerin muştuladı La taknetü¹¹⁴ hitâb nedür
Bu işleri sen bilürsün sen virürsün sen alursun
Ne kim dilersen kıgarsun ya bu soru hisâb nedür
Biz umarız mürvetinden cümle iş senün katından
Senün o çok rahmetinden bu bir avuç turâb¹¹⁵ nedür
Kün'i bir kezin söyledün her nesneyi var eyledün
Yine âhir bir söz ile onu kılmak harâb nedür**

(Bir kez “Ol” diyerek her şeyi yarattın. Yine sonunda bir söz ile her şeyi yıkmak nedir?)

**Kanı bu mülkün sultânı pes ten isen kanı cânı
Bu göz görmek diler anı bu merci' ü me'âb nedür**

(Bu toprağın padişâhı hanî, sen eğer tenden ibaret isen canın nerede? Bu göz canı görmek diler. Öyle ise yeniden Hakk'a dönüş-gidiş nedir?)

**Yûnus bu göz anı görmez görenler hod haber vermez
Bu menzile akıl ermez bu konduğun serâb nedür**

(Yûnus bu göz O'nu göremez. Görenler de söylemez. Bu yola akıl ermez. Bu indiğın serap nedir? Metinde kuduğın yazılı ama benim kanaatime göre kuduğın olmalıdır.)

Varlığın sırrı aşktır

**Hakikat her vücudun cânı ışkdur
Ne cân kim cân içinde cânı ışkdur**

(Gerçekten her özün canı aşktır. Her cânın cânı, ruhu aşktır.)

**Bu cân cismimi kayım tutar ancak
O cân kim zâhir ü pinhân-ı ışkdur**

(Bu can bedenimi yaşatır. Ama gerçekte canın dışı içi aşktır.)

¹¹² Görklü: güzel

¹¹³ Allah dilediğini doğru yola iletir.

¹¹⁴ **Lâ taknetü min rahmetillâh:** *Allah'ın rahmetinden umut kesmeyiniz* (Zümer: 53. âyet)

¹¹⁵ Türâb: toprak

Bu ışık elünde âciz cümle eşya

Ne sır kim kamu sergerdân-ı ışıkdur

(Her şey aşkın elinden âcizdir. Ne sırdır ki her şey aşkın sarhoşudur.)

Bu ışık kandaluğun bilmez kimesne

Bilürler haddini payân-ı ışıkdur

(Hiç kimse bu aşkın nerede olduğunu bilmez. Ancak bilirler ki her şeyin son sınırı, nihayeti aşktır.)

Gehi Leylâ olur Mecnun gözinden

Geh olur Leylâ'nın hayranı 'ışıkdur

(Aşk kimi zaman Mecnûn'un gözünde Leylâ olur, kimi zaman da aşk Leylâ hayranı olur.)

Gehi kan yaş akar Ya'kûb gözünden

Geh olur Yûsuf-ı Kenân-ı ışıkdur

(Kimi zaman aşk Ya'kub'un gözünde kanlı yaş olup akar. Kimi zaman da Ken'ân ilinin Yusuf'udur aşk.)

Diriltür ölüyi İsâ deminde

Geh olur Mûsâ-yi İmrân-ı ışıkdur

(Aşk, kâh İsâ kılığında ölüyü diriltir, kâh da İmrân âilesinin Mûsâsı olur.)

Ene'l Hak çağırur Mansûr dilünden

Cüneyd'de cübbe vü irfân-ı ışıkdur

(Aşk Mansûr dilinden "Ben Hakk'ım" diye çağırır. Cüneyd-i Bağdâdî'de ise cüppe ve irfan şeklinde kendisini gösterir.)

Bu ışıkun türlü türlü rengi çokdur

Kimi giryân kimi handân-ı ışıkdur

(Bu aşkın çeşitli boyası vardır. Aşk kimini ağlatır, kimini güldürür.)

Fedâ bu ışıkta cânım dînüm olsun

Bana hem din ü hem imân ışıkdur

(Bu aşka canım, dinim feda olsun. Benim dinim imanım aşktır.)

Ne Yûnus anda yüz bin cân-ı Yûnus

Kabul itsün ne kim kurbân-ı ışıkdur

(Sadece bir Yûnus değil, Yûnus'un yüz bin canı olsa her biri kurban olmayı kabul etsin.)

Vücûdun cübbesin ışık ile çâk it

Dalâ gör âna kim ummân-ı ışıkdur

(Varlık cüppesini aşk ile yırt da aşk deryasına dal.)

İlim amel nedir?

İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür

Sen kendüni bilmezsin ya niçe okumakdur

(İlim kendini bilmektir. Sen kendini bilmezsen bu nasıl okumaktır?)

Okumakdan ma'na ne kişi Hakk'ı bilmekdür

Çün okudun bilmezsin ha bir kuru emekdür

(Okumanın amacı Hakk'ı bilmektir. Okuduğun halde Hakk'ı bilmezsen boşa emek harcamışsın.)

Okudum bildüm deme çok tâ'at kıldum deme

Er Hak bilmez isen abes yere yelmekdür

(Okudum, bildim, çok ibadet ettim deme. Hakk'ı bilmezsen boş yere koşup durmuşsun.)

Dört kitabun ma'nâsı bellidür bir elifde

Sen elif dersin hoca manâsı ne dimekdür

(Dört kitabın mânâsı bir elifte bulunur. Hoca sen 'Elif' dersin ama elifin mânâsı nedir, bilmiyorsun.)

Yûnus Emre der hoca, gerekse var bin hacca

Hepisinden iyice bir gönüle girmekdür

(Yûnus Emre der ki: Hoca istersen bin kez hacca git. Bir gönüle girmek bin kez hac yapmaktan iyidir.)

Âşıkun gözi yaşı dün-gün dökilür durmaz

Âşık kan ağladuğı ma'sûk sorunca-y-ımiş

(Âşık her zaman ağlayıp durur ama ağlaması sevgiliyi arayıp sorduğu sırada olur. Sevgiliye ulaştıktan sonra artık ağlaması durur.)

Dört kitâbun mânâsın okudum tahsil kıldum

Işka gelicek gördüm bir ulu hece-y-ımiş

(Dört kitabın anlamını okuyup öğrendim ama aşka varınca onun kocaman bir hece olduğunu gördüm. Hâlâ o heceyi sökemedim.)

Ben dervîşem diyenler harâmı yemeyenler

Harâmın yenmediğı ele girince-y-ımiş

(Dervîş olduğunu, haram yemediğini söyleyenler bilmeli ki haram ele geçtiği zaman yenmezse işte o zaman haram yenmemiş olur, yoksa laf ile değil.)

Eydürler filân öldi mülk ile malı kaldı

Ol mahn irküldiği ıssı ölünce-y-ımiş

(Derler ki falan öldü, malı mülkü kaldı. O kalan malın biriktirilmesi kişinin ölümüne kadar sürer. Sonra bölüştürülür, şuna buna gider.)

İki kişi söyleşür Yûnus'u görsem diyu

Biri eydür ben gördüm bir âşık koca-y-imiş

(İki kişi 'Yûnus'u görsem!' diye söyleşir. Biri der ki: 'Ben onu gördüm, ihtiyar bir âşıkımış'.)

Her dem Hakk'ı zikir

Ne söz kelecı dir isem dilüm seni söyleyecek

Kanda yürürsem yürürem senden yana kaçar dilek

(Ne söz söylesem dilim hep seni söyler. Nereye gitmek istesem gönlüm hep senden yana gitmek ister.)

Haktur seni sevmezlerê cânsuz surettür dir isem

Anun için cânlulara senün gibi ma'sûk gerek

(Seni sevmeyenlere "cansız suret" dersem yerindedir. Onun için canlılara senin gibi sevgili gerek.)

Söyledün cümle âleme henüz nikab içindesün

Bir dem perdesüz yürüsen iki cihan olur helâk

(Bütün âleme perde içinden söyledin, yüzündeki peçeyi kaldırmadan sözlerini anlattın. Bir an perdeyi kaldırsan iki cihan helâk olur.)

Dîv ü peri ins ü melek sever seni her mahlûkât

Hayran olup ileyünde¹¹⁶ durmuş durur hûr u melek

(Cin, peri, insan ve melek; bütün yaratıklar hep seni severler. Her yanda hûrîler ve melekler sana hayran olarak durmaktadırlar.)

İnsanın yaşam macerası

Ata belinden bir zaman anasına düşdi gönül

Hak'dan bize destur oldu hazîneye düşdi gönül

(Gönül bir zaman ata belinden anasına düştü; Hak'tan bize müsaade geldi de hazîneye (ana rahmine) düştü gönül.)

Anda beni cân eyledi et ü sünük kan eyledi

Dört on günü diyicegez degirtmege düşdi gönül

(Ana rahminde bana can verdi, et, kemik kan eyledi. Ana rahminde dört on günlük olunca hareket etmeğe başladı gönül.)

Yürür idüm anda pinhân Hak buyruğu virmez aman

Vatanumdan ayırdılar bu dünyâyâ düşdi gönül

(Ana rahminde gizlice yürürdüm, Hakk'ın buyruğu fırsat vermez. Beni ana rahmindeki vatanımdan ayırdılar, gönül bu dünyaya düştü.)

Beni beşige urdular elüm ayağum sardılar

Öndin acısın virdiler tuz içine düşdi gönül

¹¹⁶ İley: yön, taraf

(Elimi ayağımı sarıp beni beşiğe koydular. Önce acısını verdiler. Tuz içine düştü gönül.)

Günde iki kez çözerler başuma akça dizerler

Ağzuma emcek virdiler nefis kabzına düştü gönül

(Günde iki kez çözer, başıma altın takarlar. Ağzıma da emzik verirler. Bundan can sıkıntısına düştü gönül.)

Bu nesneyi terkeyledüm yürümeğe azmeyledüm

On'iki sünüğüm yazarlar elden ele düştü gönül

(Bu beşik kundak işini bıraktım. Yürümeğe karar verdim. On iki kemiğimi yazdılar, elden ele dolaştırdılar.)

Oğlan iken sultân kopar kim elün kim yüzün öper

Akıl bana yoldaş oldu sultanlığa düştü gönül

(Oğlan çocuk iken padişah gibi davranır; sevenlerden kimi elini, kimi yüzünü öper. Akıl bana arkadaşı oldu, gönül baş olma hevesine düştü.)

Bu çağ ile sakal biter görenün gülregi tutar

Güzeller katında biter sev-sevüye düştü gönül

(Bu çağda sakal biter, görenler gülerler. Güzeller de çevresinde dolaşmaya başlar, gönül sevdaya düşer.)

Hayırdan şerri çok sever işlemeğe becid iver

Nefsinün dilegün kovar nefis evine düştü gönül

(Hayırdan çok kötülüğü sever, ivedilikle kötü işleri yapmak ister. Canının çektiğini yapmaya çalışır. Nefsin evine düştü gönül.)

Kırkbeşinde suret döner kara sakala ak iner

Bakup şeybetin göricek yoldırmağa düştü gönül

(Ak düşmüş sakalına bakıp ihtiyarlığını görünce sakalındaki ak telleri yoldurma sevdasına düştü gönül.)

Yola gider başaramaz yigitliğe eli varmaz

Bu nesneleri koyuban yuvunmaga¹¹⁷ düştü gönül

(Yola gitmek ister ama yürüyemez, elden çıkmış olan gençliğine ulaşamaz. Artık bunlardan el etek çekmek ister gönül.)

Oğl eydür bunadı ölmez kız eydür yirinden durmaz

Hiç kendü hâlden bilmez haldan hâla düştü gönül

(Oğul: 'Bunadı, bir türlü ölmüyor' der. Kız 'yerinde durmuyor' der. Kendini bilmez duruma gelen gönül halden hale düştü.)

Ölicegez şükr ideler sinden yana iledeler

Allah adın zikr ideler çok şüküre irdi gönül

¹¹⁷ Yuvunmak: yıkanmak, elini eteğini çekmek.

(Ölünce şükrederler, kabristana götürürler. Üstüne Allah adını anarlar. Gönül de kurtulduğuna çok şükretti.)

Su getireler yumağa kefen saralar komağa

Ağaç ata bindüreler tenesüre düşdi gönül

(Yıkamak için su getirirler, yıkayıp kefene sararlar, tabuta bindirirler: gönül tenesirin üstüne düşer.)

Eğer var-ise amelün gin olısar sinün senün

Eğer yoğsa amelün oddan şarâb içdi gönül

(Güzel amelin, ibadetin varsa kabrin geniş olur. Ama amelin yoksa ateş gibi su içirirler.)

Yûnus anlayıvar hâlun şuna uğrayısar yolun

Bunda elün ireriken hayr işlere düşdi gönül MTn, 152

(Yûnus halinin böyle olacağını anla da burada elin ererken hayır işler yapmaya çalış.)

Gel dosta gidelüm gönül

Yoldaş olalum ikimüz gel dosta gidelüm gönül

Hâldaş olalum ikimüz gel dosta gidelüm gönül

(Ey gönül ikimiz yoldaş olup dosta gidelim. Gönüldaş olalım, birlikte dosta gidelim.)

Gel gidelüm cân durmadan suret terkini urmadan

Araya düşman girmeden gel dosta gidelüm gönül

(Can bedeni terk etmeden, araya düşman (şeytan) girmeden ikimiz birlikte dosta gidelim gönül.)

Gel gidelüm kalma ırak dost için kılalum yarağ

Şeyhim katındadır durak gel dosta gidelüm gönül

(Yarak: hazırlanmak, yol hazırlığı yapmak. Uzak kalma, gel Dosta gitmek için hazırlanalım. Durağımız şeyhin yanındadır. Gel dosta gidelim gönül.)

Terk idelüm il ü şarı¹¹⁸ dost için kılalum zarı

Ele getürelüm yârı gel dosta gidelüm gönül

(Yurdu, kenti terk edelim, dost için ağlayalım. Böylece sevgiliyi ele geçirelim. Gel birlikte dosta gidelim gönül.)

Bu dünyâya kalmayalum fânîdür aldanmayalum

Bir iken ayrılmayalum gel dosta gidelüm gönül

(Bu fâni dünyaya aldanıp kalmayalım, ikimiz bir iken ayrılmayalım, gel birlikte dosta gidelim gönül.)

¹¹⁸ Yurdu, kenti bırakalım.

Biz bu cihandan göçelüm ol dost iline uçalum

Arzu hevâdan geçelüm gel dosta gidelüm gönül

(Biz bu cihandan göçüp o dost iline uçalım. Nefsin adi arzu ve isteklerinden geçelim. Gel birlikte dosta gidelim gönül.)

Kılavuz olgıl sen bana gönilelüm¹¹⁹ dosttan yana

Bakmayalum öne-sona gel dosta gidelüm gönül

(Sen bana rehber ol, yol göster; dosta doğru yönelelim. Hiç öne sona bakmayalım, gel birlikte dosta gidelim gönül.)

Bu dünyâ olmaz payidar aç gözünü aç da canın uyar

Olgıl bana yoldaş u yâr gel dosta gidelüm gönül

(Bu dünyanın sonu yoktur, gözünü aç da canını uyar. Sen bana arkadaş ve dost ol da gel birlikte dosta gidelim gönül.)

Ölüm haberi gelmedin ecel yakamız almadın

Azrail hamle kılmadın gel dosta gidelüm gönül

(Ölüm haberi gelip de ecel yakamıza yapışmadan, Azrail bize saldırmadan gel birlikte dosta gidelim gönül.)

Gerçek erene varalum Hakk'ın haberin soralum

Yûnus Emre'yi alalum gel dosta gidelüm gönül

(Gerçek ermişe varıp Hakk'a nasıl varılacağını sorayım. Yûnus Erme'yi alıp gel birlikte dosta gidelim gönül.)

Kendini bilen Hakk'ı bilir

Kaçan kim ben beni bildüm yakîn bil kim Hakk'ı buldum

Korkum anı buluncaydı şimdi korkudan kurtuldum

(Ne zaman ben beni bilirim, işte o zaman Hakk'ı bulmuş olduğumu kesin olarak bil.)

Cenab-ı Hakk'a naz ü niyazı

Ya İlâhî ger suâl itsen bana

Bu durur anda cevâbum uş sana

(Ya Rabbi âhirette bana sorarsan sana şöyle yanıt veririm:)

Ben bana zulm eyledüm itdüm günâh

Neyledüm n'itdüm sana iy pâdişâh

(Ben kendi kendime haksızlık ettim, günah işledim. Kendi kendime kötülük yaptım. Sana ne kötülük yaptım ey Padişâh?)

Gelmedin didun hakuma kem diyu

Toğmadun didün 'âsî Âdem diyu

(Ben daha dünyâyâ gelmeden hakkımda “kötü” dedin. Ben doğmadan bana âsî (günâhkâr) dedin)

¹¹⁹ Yönelelim.

**Sen ezelde beni âsî yazasun
Toldurasun 'âleme âvâzesün**

(Sen tâ ezelde beni günahkâr yazasın, böyle âsî olacağımı da âleme duyurasın)

**Her ne dilersen hakumda işledün
Ne tuşa durdumısa sen tuşladun**

(Hakkımda dilediğini yaptın, ne yana dönersem sen beni o yana çevirdin, beni döndüren sensin, kendi kendime yapmadım.)

**Ben mi düzdüm beni sen düzdün beni
Bî 'ayib niçün yaratmadun yâ Ganî**

(Beni düzenleyen ben miyim, sen beni düzenledin. O halde niçin beni kusursuz, günahsız yaratmadın¹)

**Gözüm açup gördüğüm zindan içi
Nefs ü hevâ pür-tolu şeytân içi**

(Gözümü açıp ruhumu beden zindanı içinde gördüm. Öyle bir zindan ki içi nefis, keyif, boş heves ve şeytan dolu.)

**Habs içinde ölmeyeyin diyü aç
Mismil ü murdar yidu'm bir iki kaç**

(Bu beden hapishanesinde aç ölmemek için temiz pis birkaç şey yedim.)

**Nesne mi eksüldi mülkinden senün
Yâ sözüm geçdi mi hükmünden senün**

(Bir iki lokma yediysem senin mülkünden bir şey mi eksildi, yahut sözüm senin hükmünün dışına mı çıktı?)

**Rızkun alup seni muhtâc mı kodum
Yâ öyünün yiyüben aç mı kodum**

(Rızkını alıp da seni muhtaç mı bıraktım yahut övününü yiyip seni aç mı bıraktım?)

**Kıl gibi köpri yaparsun geç diyü
Geçüben Kevser şarâbm iç diyü**

(Kıl gibi köprü yapıyorsun, buradan geç de Kevser şarabını iç diyorsun.)

**Kıl gibi sıratdan Âdem mi geçer
Yâ üzilür yâ tayanur ya uçar**

(İnsan kıl gibi köprüden geçebilir mi, ya kıl kopar, ya adam bir yere dayanır, ya da uçar (aşağı düşer).)

**Yine fazlundur kulum geçüren
Geçüben Kevser şarabın içüren**

(Kulunu geçirip Kevser şarabından içiren yine senin lütfundur.)

Kullarun köpri yaparlar hayr için

Hayrı oldur kim geçerler seyr için

(Kulların hayır için köprü yaparlar. Köprünün yararı şudur ki: insanlar çevreyi gezip görmek için köprüyü geçerler.)

Pes gerek kim anda muhkem ola ol

Kim görenler diyeler uş doğru yol

(Bunun için köprünün sağlam olması gerekir. Sağlam olmalıdır ki görenler: “İşte bu doğru, geçilecek yoldur” desinler.)

Terâzu kurdun günahum tartmağa

Kasd idersün beni oda atmağa

(Günahımı tartmak için terazi kurdun. Amacın beni ateşe atmaktır.)

Terâzu ana gerek bakkal ola

Ya bazirgân tacir ü 'attâr ola

(Terazi bakkala, tüccara, koku satana gerekli.)

Çün günâh murdarlarun murdârıdur

Hazretünde yaramazlar kârıdur

(Günah pislerin pisi, huzurunda yaramaz kişilerin işidir.)

Pes niçün murdârı açup tartasun

Sen gerek lutfila anı örtesün

(Öyle ise pis şeyi niçin açıp tartarsın, senin şanına yakışan onu örtmektir.)

Şimdi dirsün seni oda urayım

Şerri bir denk artuğısa göreyim

(Şimdi seni ateşe atayım da nefsinin kötülüğü fazla ise göreyim diyorsun.)

Şerri azatmak gerekdür hayrı çok

Hayrı olmayanlar oldu anda yok

(Kötülüğü azaltmak, iyiliği çoğaltmak gerekir. İyiliği olmayanlar orada mahvolur.)

Sen basîrsün hîd bilürsün halümi

Pes ne hâcet tartasun a'mâlümi

(Sen her şeyi görüyorsun, benim halimi gayet iyi biliyorsun. Öyle ise benim işlerimi tartmaya ne gerek var?)

Hâşe li'llah senden iy Rabbü'l-enâm

Sen temâşâ kîlasun ben hoş yanam

(Allah hakkı için ey Âlemlerin Rabbi, ben güzelce yanarken benim yanmamı seyretmen senin şanına yakışmaz, sen böyle bir şey yapmazsın.)

**Geçmedi mi intikamun öldürüp
Çürüdüp gözüme toprak toldurup**

(Beni öldürüp çürütmek, gözüme toprak doldurmakla halâ öcünü almadın mı?)

**Bir avuç toprağa bunca kıyl ü kal
Neye gerek iy Kerîm-i Zü'l-Celâl**

(Bir avuç toprağa bunca dedikodu, bunca söze ne gerek var ey büyük güç ve sonsuz ikram sahibi Rabbim!)

**Kara kıldan çünkü ağardı ak kıl
Bu cihân sevdâların elden kogul**

(Kara olan saçların içinde aklar belirdi, artık dünya sevdasını elden bırak.)

**Çün Yûnus'dan gelmedi hergiz ziyan
Sen bilürsün âşikâre vü nihân**

(Yûnus'tan asla zarar gelmemiştir, sen açık ve gizli her şeyi bilirsin.)

**Olmasun bizden sana ayruk cevâb
Söz budur va'llahu a'lem bi's-savâb**

(Bizden Sana başka bir cevap yoktur. Allah bilir ya sözün doğrusu budur.)

**Zamanındaki insanlardan şikâyet
Müsûlmânlar zamane yatlu oldu
Helâl yinmez harâm kıymetlü oldu**

(Ey Müslümanlar zaman kötüleşti, helâl yinmez, şimdi haram kıymetli oldu.)

**Okınan Kur'ân'a kulak tutulmaz
Şeytânlar semirdi kuvvetlü oldu
Harâm ile hamir tutdı cihani
Fesâd işler iden hürmetlü oldu**

(Haram ile şarap (içki) cihana yayıldı. Kötü işler saygı görür oldu.)

**Kime kim Tanrı'dan haber virürsen
Kakır başın salar hüccetlü oldu**

(Kime Allah'tan söz edersen böbürlenir, başını sallar. Kendini haklı çıkarmaya çalışır.)

**Şakird üstâdıla arbeye kılur
Oğul atayıla izzetlü oldu**

(Çömez usta ile bir oldu. Oğul da babasıyla aynı olmaya, atasıyla övünmeğe kalktı.)

**Fakirler miskînlükden çekdi elün
Gönüller yıkuban heybetlü oldı
Peygamber yirine geçen hâacalar
Bu halkun başına zahmetlü oldı
Dutulmaz oldı peygamber hadîsi
Halâyık cümle Hak'dan utlu oldı**

(Peygamber hadisine uyulmaz odu. Bu kötü durum karşısında insanlar Allah'tan utanır duruma düştü.)

**Yûnus, gel âşıkısan tevbe eyle
Nasûha tevbe ucı kutlu oldı**

(Bu sözüyle Yûnus, Tahrîm Sûresinde özendirilen Nasûh tevbeyle işaret etmektedir. "Ey inananlar, Allah'a Nasûh tevbe ile (yürekten) tevbe edin!....." (Tahrîm: 8)

Aşk Yûnus'un benliğini yakıp sevgiliden başka bir şey bırakmamış

**İşkun aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanaram dün-ü günü bana seni gerek seni**

(Aşkın beni benden aldı, aklımı başımdan götürdü. Bana sen lâzımsın, sen, başka bir şey istemiyorum. Ben gece gündüz yanarım. Bana sen lâzımsın, sen, başka bir şey istemiyorum.)

**Ne varlığa sevinürem ne yokluğa yirinürem
İşkun ile avınuram bana seni gerek seni**

(Ne varlığa sevinirim, ne yokluğa imrenirim. Aşkın ile avunurum. Bana sen lâzımsın, sen, başka bir şey istemiyorum.)

**İşkun âşıklar öldürür ışk denizine taldurur
Tecellîyle toldurur bana seni gerek seni**

(Aşkın ana tutulanları öldürüp aşk denizine batırır. Sonra da onların gönlünü senin tecellîleriyle (çeşitli lütuf ve vizyonlarınla) doldurur. Bana sen lâzımsın, sen, başka bir şey istemiyorum.)

**İşkun şarâbından içem Mecnûn olup tağa düşem
Sensün dün ü gün endişem bana seni gerek seni**

(Aşkın şarabından içeyim, Kays gibi delirip dağlara düşeyim. Gece gündüz düşüncem sadece sensin. Bana sen lâzımsın, sen, başka bir şey istemiyorum.)

**Sûfilere sohbet gerek ahîlere ahret gerek
Mecnunlara Leylâ gerek bana seni gerek seni**

(Sofular sohbet isterler, Ahîlik bağlılarının bütün düşünceleri âhirettir. Onlar da âhireti isterler. Mecnunlar da Leylâ'yı isterler. Bana sen lâzımsın, sen, başka bir şey istemiyorum.)

Eger beni öldüreler külüm göğe savuralar

Toprağım anda çağıra: bana seni gerek seni

(Beni öldürüp yaksalar, külümü göğe savursalar, o zaman bile toprağım “Bana sen lâzımsım, sen, başka bir şey istemiyorum.”, diye bağırır.)

Cennet cennet didükleri birkaç köşkle birkaç huri

İsteyene ver anları bana seni gerek seni

(Cennet diye yanıp tutuştukları, birkaç köşkle birkaç güzel kızdan ibarettir. Sen onları isteyenlere ver, bana sen lâzımsın, sen, başka bir şey istemiyorum.)

Yûnus'durur benim adum gün geldükçe artar odum

İki cihanda maksûdum bana seni gerek seni

(Adım Yûnus'tur, gün geçtikçe aşk ateşim artmaktadır. İki cihanda tek arzum: Bana sen lâzımsın, sen, başka bir şey istemiyorum.)

Hümanizmi

Bir hastaya vardun ise bir içim su virdün ise

Yarın anda karşı gele Hak şarabın içmiş gibi

(Bir hastaya varıp ona bir içim su verdinse bu eylemin âhirette cennet nimeti olarak karşına çıkar. Orada Hak şarabını içmene neden olur.)

Bir miskîni gördün ise bir eskice virdün ise

Yarın anda sana gele Hak libâsun biçmiş gibi

(Gördüğün bir yoksula eski bir giysi de vermiş olsan bu, âhirette Hak giysisi giymene neden olur.)

Henüz bağnazlığın egemen olmadığı çağda bolca Türkçe terimler

Yûnus Emre, henüz dilin Arapça ve Farsça'nın egemenliği altına girmediği o dönemde Allah'ı Çalap, Tanrı gibi Türkçe adlarıyla anar. O zaman kimse ona “Niçin Allah yerine Türkçe Çalap, Tanrı adlarını kullanıyorsun?” diye itiraz etmedi. Bu bağnazlık sonradan kafalara yerleşti.

Hak Çalab'um

Hak Çalab'um Hak Çalab'um Sencileyin yok Çalab'um

Günahlarımız yarlıgağıl Ey rahmeti çok Çalab'um

**Ben eydürem ki ey Ganî nedür bu derdün dermânı
Zinhâr esirgeme beni ışk odına yak Çalab'um
Ne sultân ne baylardasun ne köşk ü saraylardasun
Girdün miskinler gönline idündün durak Çalab'um**

(Ya Rabbi sen ne sultanlarda, ne beylerdesin. Ne köşklerde, ne de saraylardasın. Yoksulların gönlüne girdin, orayı kendine durak edindin Rabbim!)

**Gel kogil beni yanayum baştanbaşa uşanayum
Ol sevdüğün Muhammed'e olayum çırak Çalab'um**

(Bırak beni yanıp kül olayım, sevgilin Muhammed'e çırak olayım.)

**Kullar senün sen kullarun günahları çok bunlarun
Uçmağına koy bunları binsünler burak Çalab'um
Ne ilmüm var ne tâ'atum ne gücüm var ne tâkatüm
Meger senün inayetün kıla yüzüm ak Çalab'um**

(Bilgim, ibadetim yok. Gücüm de kalmadı. Meğer sen yardımınla yüzümü ağartasın Rabbim.)

**Yarlığağıl sen Yûnus'u günahlı kullarunıla
Eger yarlıgamazısan key katı firak Çalab'um**

(Eğer Yûnus'u günahkâr kullarınla birlikte bağışlamazsan hali yamandır, büyük hasret ve ıstırap içine düşer Rabbim!)

**Herkesle dost ve barışık olmak
Her kim bana ağyâr ise Hak Tanrı yâr olsun ana
Her kancaru varur ise bâğ u bahar olsun ana**

(Kim bana yabancı, düşman ise yüce Hak ona dost olsun. Vardığı her yer ona bahar, bahçe olsun.)

**Bana ağı sunan kişi şehd ü şeker olsun aşı
Gelsün kolay cümle işi eli erer olsun ana**

(Bana zehir sunanın aşı şeker bal olsun. Bütün işleri kolay, eli her arzu ettiğine erer olsun)

**Önümce kuyu kazanı Hak tahtın ağdursun anı
Ardımca taşlar atana güller nisâr olsun ana**

(Önüme kuyu kazan kişiyi Allah yüceltip tahta çıkarsın, padişah yapsın. Ardımdan taşlar atan kimseye güller atılsın.)

**Acı dirliğüm isteyen tatlı dirilsün dünyâda
Kim ölümüm ister ise bin yıl ömür virsün ana**

(Yaşamımın acı mutsuz geçmesini isteyen, dünyada mutlu yaşasın. Benim ölümümü isteyen kişiye Allah bin yıl ömür versin.)

**Her kim diler ben hâr olam düşman elinde zâr olam
Dostları şâd u düşmanı dost u ağyâr olsun ana**

(Kim benim solup dökülmemi, düşman elinde ağlayıp inlememi isterse onun dostları neş'eli, düşmanı da dost ve yabancı, kendisini tanımaz olup düşmanlıktan vazgeçsin.)

Miskîn Yûnus'un dünyâda güldüğünü işitmeyin

Ağladuğum isteyene gözüm pınar olsun ana

(Zavallı Yûnus'un dünyada güldüğünü hiç duymayın. Benim ağlamamı isteyen kimseye gözlerim pınar olsun, o kimse benim çeşme gibi gözyaşı akıttığımı görsün de mutlu olsun.)

Adumuz miskindür bizüm, düşmanumuz kindür bizüm

Biz kimseye kin tutmazuz, kamu âlem yârdur bize

(Bizim adımız "miskîn"dir. Kin bizim düşmanımızdır. Biz kimseye kin beslemeyiz, bütün âlem bizim dostumuzdur.)

...

Dünyâ harâmdur hâslara, helâl olmuş nekeslere

Biz dünyâyı dost tutmazuz, ol dünyâ murdârdur bize

(Dünya seçkinlere haramdır, nekeslere helal. Biz dünyayı sevmeyiz, çünkü dünya bizim için murdardır.)

Yûnus eydür Allah derüz, Allah ile kapılmışuz

Dergâhına yüz tutuban, hemân bir ikrârdur bize

(Biz Allah'a bağlanmışız, Allah diye zikrederiz. O'nun dergâhına yüz tutup acimizi, O'na muhtac olduğumuzu söyleriz.)

Riyâkâriktan uzak durmak gerek

Âşıklar ortasında sôfilik satmayalar

İhlâs ile bu ışka riyayı katmayalar

(Âşıklar meclisinde sofuluk satmamalı; halis aşka riya katmamalıdırlar.)

Ya bildüğünü eyit ya bir bilürden işit

Teslimlik ucunu tut sözü uzatmayalar

(Ya bildiğini söyle, yahut bilenden öğren. Teslim ol ki söz uzamasın.)

Kur'ân kelâmum didi gönüle evüm didi

Gönül ev ıssın bilmez âdemden tutmayalar

(Allah Kur'ân'a "Kelâmım", gönüle de "evim" dedi. Gönül yapmasını bilmeyen kişiyi adamdan saymazlar.)

...

Mumlu baldur şerî'at tortısuz yağdur tarîkat

Dost için balı yağa pes niçün katmayalar

(Şerî'atumlu bal, tarîkat tortusuz yağdır. Dosta ikram için balı yağa niçin katmasınlar?)

**Miskîn Âdem yanıldı Uçmakta buğday yedi
İşi Hak'dan bilenler şeytândan tutmayalar**

(Zavallı Âdem yanılarak cennette buğday yedi. İşin Hak'tan olduğunu bilenler, şeytandan olduğunu söylemezler.)

**Şîrîn hulklar eylegil tatlı sözler söylegil
Sohbetlerde Yûnus'u hergiz unutmayalar**

(Güzel huylu ol, tatlı söz söyle, sohbetlerde Yûnus'u unutmasınlar.)

Dünyâ faniliğinin en güzel anlatımı: Sabahın sinlere vardum

**Sabahın sinlere vardum gördüm cümle ölmüş yatur
Her biri bîcâre olup ömrün yavı kılmış yatur**

(Sabahleyin kabristana gittim, hepsini ölmüş yatar gördüm. Her biri çaresiz olmuş, hayatını yitirmiş yatıyor.)

**Vardum bunların katına baktum ecel heybetine
Niçe yiğit muradına irememiş ölmüş yatur**

(Bunların katına vardım da ecelin heybetini gördüm. Nice yiğit muradına ermeden ölmüş, yatıyor.)

**Yemiş kurt kuş bunu keler niçelerin bağrın deler
Şol ufacık nâresteler gül gibice solmuş yatur**

(Kurt, kuş, cesetlerini yemiş. Keler (bukalemun, kertenkele,) nicelerin bağrını deler. Şu küçücük çocuklar gül gibi solmuş yatıyor.)

**Toprağa düşmüş tenleri Hakk'a ulaşmış cânları
Görmez misin sen bunları nevbet bize gelmiş yatur**

Esilmiş¹²⁰ ince dişleri dökülmüş sarı saçları

Bitmiş kamu teşvişleri¹²¹ Hak varlığın almış yatur

Gitmiş gözünün karası hiç işi yoktur durası

Kefen bezinin parası sünüğe¹²² sarılmış yatur

Yûnus âkil isen bunda mülke suret bezemegil

Mülke suret bezeyenler kara toprak olmuş yatur

(Yûnus akıllı isen burada dünya malına kapılma. Dünya malına kapılanlar kara toprak olmuş yatıyorlar.)

Dünyâya gelen geçer bir bir şerbetün içer

Bu bir köprüdür geçer câhiller anı bilmez

Gelün tanışık idelüm işi kolay tutalum

Sevelüm sevililüm dünyâ kimseye kalmaz

Yûnus sözün anlarsan söz mânasının dinlersen

Sana bir amel gerek bunda kimesne kalmaz

¹²⁰ Esilmiş: dökülmüş

¹²¹ Bütün endişeleri, dertleri bitmiş

¹²² Sünüğe: kemiğe

Diğerkâmlık

Gözün görürken yi-yidür eylemegil bunca 'özür

Bu dünyâda hâsil nedür hayreyle bâzârı vir al

(Gözün görürken yani hayatta iken ye, başkalarına yedir. Mal harcamamak için bahane arama. Bu dünyada sanan kalacak nedir? Hayır yap da bu pazarda kazançlı çık. Burada hayredersen âhirette karşılığını alırsın. Ancak böylece bu pazarda kazançlı çıkarsın.)

Gerçek dervîşlik, suret degül sîrettir

Dervîşlik didükleri hırkayile tâc degül

Gönlün dervîş eyleyen hırkaya muhtaç degül

Hırkanun ne suçu var sen yoluna varmazsan

Vargil yolunca yürü er yolu kalmaç degül

(Sen doğru yolunda gitmezsen hırkanın suçu ne? Er yolu kalpazanlık yolu değil, dervîşlik yolunda yürü ki muradına eresin.)

Şekil değil, öz gerek

Dersin şeyhüm ışk ile yalın ayak baş açık

Er var dirlük dirilmiş yalın ayak- aç degül

(Aşk ile yalın ayak baş açık olarak şeyh olduğunu söylüyorsun. Oysa öyle ermişler var ki karnı tok, giyimli. Ama içi aşk ile olgunlaşmış, ermiş.)

Durmuş ma'rifet söyler erene Yûnus Emre'm

Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş degül

(Yûnus erenlere ma'rifetten söz ediyor. Gerçekten yol erlerinin arkadaşıdır, yolsuzların arkadaşı değildir.)

Dinin Özü

Bir kez gönül yıktun ise bu kıldığun namaz degül

Yitmiş iki millet dahî elün yüzün yumaz degül

Erenler gelüp geçtiler dünyâyı koyup göçtiler

Havaya ağup uçtilar bular hümâdur kaz degül

(Dünyâyı terk eden erenler Hüma kuşu gibi yükseklerde uçtilar, kazlar gibi yerde kalmadılar.)

Cân odur kim Hakk'a ire ayak odur yola gire

Er oldur alçakta dura yüksekte bakan göz degül

(Cân Hakk'a kavuşandır. İşe yarayan ayak doğru yolda yürüyendir. Olgun insan alçakgönüllü olandır. Herkese yüksekten bakan göz değil. Yani kurumlu insan adam değildir.)

Yunus iddia adamı değil, sevgi adamıdır

Ben gelmedüm da'vî-y-içün benüm işüm sevi-y-içün

Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmağa geldüm

(Ben iddiâ için gelmedim. Benim işim sevmektir. Ben herkesi sevgiye çağırıyorum. Gönüller Sevgilinin evidir (Allah gönüllerde bulunur) onun için gönül yapmaya geldim.)

Şekle değil gönüle önem verir.

Peygamberimiz de kalbini göstererek üç kez takvâ yani gerçek dindarlığın gönülde olduğunu vurgulamıştır. İşte Yûnus da dinin özünü anlatarak diyor ki:

**Hırka vü takye yol virmez ferecile âlim olmaz
Din diyanet olmayacak neylersün bunca varakı**

(Hırka ve takke ile, mânâ yolunda mesafe alınmaz, cüppe ile de âlim olunmaz. Gerçek dindarlık olmayınca bunca kitap okumanın ne yararı var?)

**Bin kez hacca vardunısa bin kez kaza kıldunısa
Bir kez gönül sıdunısa gerekse yüz yıl yol doka**

(Bin kez hacca gitsen, bin kez kaza namazı kılsan, bir gönül yıkarsan yararı yoktur. Yüz yıl hac yolunu tepsen faydasızdır.)

**Gönül mi yig Ka'be mi yig eyit bana 'aklı iren
Gönül yigdür zira ki Hak gönülde tutar turagı**

(Ey akli eren kişi söyle bana gönül mü üstündür, Ka'be mi? Gönül üstündür, çünkü Hak gönüldedir. Hadiste mü'minin kalbinin Allah'ın tahtı olduğu buyurulmuştur.)

**Konşuyla gönülleri ısmarladı Hak Resûl'e
Mi'râc gicesi dostıla bu kelecı oldu dakı**

(Cenabı Hak Mi'râc gecesinde Elçisine komşuya iyilik etmeyi ve gönül kırmamayı ısmarladı, bu mesajı insanlara iletmesini buyurdu.)

**Yûnus senün işün budur dutgıl ulular eteğin
Dilerisen pâk olusun gönüllerde olgıl bakî**

(Yûnus sen ulular eteğine sarıl, temiz kalmak istiyorsan gönüllerde yaşa, kimseyi incitme, gönül yıkma!)

Nefsini bilen Rabbini bilir

'İlm okımak bilmeklik kendözin bilmekdür

Pes kendözin bilmezsen bir hayvandan betersün

(İlim öğrenmekten amaç kendini bilmektir. Kendini bilmezsen hayvandan da kötüsün.)

'İlm okımak ma'nîsi 'ibret anlamag için

Çün 'ibretten degülsin görmedin taş atarsun

(İlim öğrenmek ibret almak içindir. İbret almıyorsan görünmeyen hedefe taş atmaktasın.)

Kılırsın riyâ namaz yazuğun çok hayrun az

Dinle neye varur söz cehennemde yanarsun

(Gösterişle namaz kılıyorsun, günahın çok hayrın az. Bu durum seni cehenneme götürür.)

Yetmiş iki millete birlik ile bakmayan

Şer' ile evliyâsa hakîkatte âsîdur

(Yetmiş iki milleti bir görmeyen, şerîat göre evliyâ sayılsa da hakîkatte günâhkârdır.)

Özetle Yûnus'un Felsefesi

Yûnus Emre'nin, şiirlerinde ana teması Allah aşkı, Varlık Birliği, bu inancın gereği olarak sen ben duygusundan kurtulup herkesle barışık olmak, ikiliği bırakıp birliğe ermektir. Allah'a öylesine bağlıdır ki âlem kendisine düşman olsa dahi onu Allah'tan ayıramaz:

Âlem düşman olur-ise beni Dost'tan ırmaya

Dost kanda-y-ise ben anda düşmanlık ayırmaya

Aslında yaratıkların varlığı Hakk'ındır. Kulun varlığı da Hakk'ın varlığıdır.

Ne var söylenen dilde, varlık Hakk'undur kulda

Varluğum hep ol ilde ben bunda garip geldüm.

Geçici dünyânın tasasını çekmeğe değmez, dünyânın tasasını çeken imanın sırrına ermemiştir:

Dünyâ için gussalanan mescid göricek tutunan

Anda imansuz bulnan Allah'ı bir bilmeyendür.

Yûnus'un şiirlerine temel olan Dört Kapının özetle açıklaması şöyledir:

Şerî'at

Şerî'at salt kulluğun gereklerini yerine getirmektir; hakîkat ise ulûhiyeti temâşâ eylemektir. Şerî'atin destekleyip tasdik etmediği hakîkat makbul değildir; hakîkatten yoksun her şerîat de ruhsuz ve verimsiz kalır

Yûnus Emre, şerî'atin padişahıtan havale edilmiş ve 'âşıkın gönlünü dolduran bir nevâle olduğunu söyler. Ona göre şerî'at, Hakîkat deryasında seyr edebilmek için şerî'at gibi bir gemiye ihtiyaç vardır.

**Şer'ile hakikatun vasfını eydem sana
Şerî'at bir gemidür hakikat deryasıdır
Nice ki muhkem ise tahtaları geminün
Mevc urıcağaz deniz anı uşanasıdır
Allah'a giden yolun ilk kapısı şerî'attır:
Evvvel kapu şerî'at emr ü nehî bildürür
Yuya günahlarumu her bir Kur'an hecesi**

Yine, şerî'at, mumlu bala, tarikat ise tortusuz yağa ben-zetilir. Hakîkate ulaşmak için bal ile yağı birbirine katmak gerekir:

**Mumlu baldur şerî'at, tortusuz yağ tarikat
Dost için balı yağa pes niçün katmayalar**

Yûnus'a göre şerî'at "şart"tan ayrılmamayı emreder. Şerî'at eylemlerini uygulamayan ve üstâda varmayan kişinin adı lânetlenmiştir.

**Ger tâ'at kılmazısa üstâde varmazısa
Şer'ıdan olmazısa adı lânet içinde**

Hakîkat makamında Dost yüzünü gören kimseden ikilik, ayrılık gayrılık kalkar, artık orada şerîat dışarıda kalır:

**Dost yüzün göricek şirk yağmalandı
Anunçün kapuda kaldı şerî'at**

Hakîkatin içinde yani fenâ fillah durumunda bulunan kişi şerîat hükümlerini yaşayamaz. Çünkü o artık kendinde değildir. Şerîati yaşayabilmek için Tanrı-kul ikiliği gerekir. Oysa hakîkat makamında ikilik kalmaz, kul kalkar, sadece Hak kalır. İşte şerî'ate saygısından dolayı bunu açıkça söylemekten çekinen Yûnus Emre, aşağıdaki beytinde üstü kapalı biçimde bu noktaya işaret ediyor:

**Korkaram söylemeye şerî'at edebinden
Yokhsa eydeydüm sana dahî ayruksı haber**

Yûnus Emre; Hakîkatten habersiz olanlardan "şerî'at oğlanları" diye söz eder. Bunlar evliya ile daima tezada düşerler. Şerî'at oğlanları, Yûnus'un zahid mânâsında kullandığı bir terkiptir.

Tarikat

Yûnus'a göre hakîkat yolunun ikinci kapısı olan tarikat, şerî'atten içeri bir makamdır:

**İkincisi tarikat kulluğa bél bağlaya
Yolu toğrı varanı yarlığaya hâcesi**

"Şerî'at, tarikat yoldur varana" diyen Yûnus, hakîkat yoluna giren sâlikin bir mürşidden el alması gerektiğini de söyler:

Nitdi bu Yûnus nitdi bir toğrı yola gitdi.

Pir etegin tutdı Allâh görelüm neyler

Gece gündüz ibadet eden tarîkat ehli aynı zamanda "dünyâ malını" terk etmelidir:

Her kim tarîka gire gerek mal terkin ura

Yola toğrı can vire bu tarikat içinde

Tarîkat yolu uzun ve çetin bir yoldur. Bu yol üzerinde "yüz bin riya" askeri vardır. Ancak mürşide teslim olan kişi bu güçlükleri yenip hakikat denizinde yol alır:

Yetmiş bin riyâ çeri vardır bu yolda bilün

Nefs öldürmüş er gerek ol çeriye kırası

Ma'rifet

Ma'rifet Allah'ı tanımaktır. Kalbin Hak ile hayat bulması ve diri olması, sırrın Hakk dışında kalan şeylerden yüz çevirmesidir. Allah'ı tanımak için O'nu isim, fiil ve sıfatlarıyla bilmek gerekir. Bu da nefis eğitimiyle olur.

Yûnus, ma'rifet makamını değeri açısından bir cevhere benzeter. Fakra ulaşan kişilerin gönüllerinin ma'rifetle dolacağını söyler:

Ma'rifet gönül şehri makamın bulur Fakr'ı

Bahrî gerekdür bahrî bu ma'rifet içinde

Ma'rifet erenler sohbetinde öğrenilir:

Erenlerün sohbeti arturur ma'rifeti

Bî-derdleri sohbetden her dem süresüm gelür

(Erenlerin sohbeti, bilgeliği artırır. Dertsizleri daima sohbet sofrasından sürmek isterim.)

Fakat ma'rifet lafla olacak şey değildir. Ma'rifeti yaşa-mayan kimsenin yaldızlı sözleri ma'rifet değildir:

Sofiyem halk içinde tesbih elümden gitmez

Dilüm ma'rifet söyler, gönlüm hiç kabul itmez

Söz 'âriflerinin içinde kibir duyguları vardır. Gerçek 'ârif (ma'rifet sahibi) doğrudan Hak'tan haber alandır. Yûnus'un sözleri ma'rifet makamından söylenmiş sözlerdir:

Turmuş ma'rifet söyler erene Yûnus Emre'm

Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş degül

Hakikat

Hakikat Tanrı'nın besleyiciliğini ve her şeye malik olduğunu görmektir. (Kuşeyri, 162) Tasavvuf önderlerine göre sûfi, halkı ve

Hakk'ın emrini yerli yerine koyan, gizlemesi gerekeni gizleyen, gösterilmesi gerekeni gösteren, her şeyi yerli yerince akıl ve bilgi ile samimiyyet ve ihlâs ile yapan insandır. Kendilerine melâmetî adını veren fitneye düşmüş bir grup, sûfiler kıyâfetine bürünüp sûfilere görünmüştür ama gerçekte o kıyâfette kendilerini gizleyen ibâhecilerdir (her şeyi serbest gören haram tanımayan kimselerdir). İçlerinin Allah'a özgü olduğunu sanırlar: "Maksat, kalb temizliği, kalbi Allâh'a tahsistir. Şerîat kurallarına bağlanmak avâmın, akli kıt mukallitlerin işidir" derler. Bu düşünce, ilhâd ve zındıklığın tâ kendisidir. Şerîatin kabul etmediği her hakîkat zındıklıktır. Bu mağrurlar bilmezler ki şerîat ubüdiyyetin hakkı, hakîkat de ubüdiyyetin hakikatidir. Hakîkat ehli olan, ubüdiyyetin hakkını yerine getirir. Bu gerçeğe erişmeyen istemeyeceği işleri, nâfile ibadetleri yapmak ister. Yoksa boynunu teklif boyunduruğundan çözüp içini sapma ve tahriflerle yoğurmaz.

Melâmet okulunun yetiştirdiği en büyük tasavvuf imamlarından Ebû Abdi'r-Rahmân es-Sülemî'ye göre şerîatin bütün emirlerini yerine getirmeden hakîkate erişmek mümkün değildir. Şerîat sendendir, hakîkat sanadır. Yani sen şerîatin amellerini yerine getirmek, emirlerini yapmakla yükümlüsün. Hakîkat de Allah'tan sana bir mevhibedir. Üzerinde edâ etmediği şer'î bir görev buldukça kul, kat'iyen müşâhede mertebesine eremez.

İşte Yûnus'un beytlerinde ortaya koyduğu düşünceler de bu çerçevededir. Yûnus'a göre şer'î'atsız hakîkat bulunamaz. Hakîkat sınırsız bir derya, şer'î'at ise bu denizde seyredilmeyi sağlayan bir gemidir. Hakîkate ulaşabilmek için, gemiden çıkıp denize dalmak gerekir:

**Hakîkat bir denizdür şer'î'atdur gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize talmadılar.
Şer'î'at oğlanları nice yol eyde bize
Hakîkat denizinde bahrî oldım yüzerem.**

"Allah size zâhir ve bâtın (dış ve iç; görülen, görülmeyen; bildiğiniz ve bilmediğiniz) ni'metlerini bol bol verdi..." (Lokman: 20) âyetinde işaret edildiği üzere varlığın dış ve iç (görünür ve görünmez) yüzü vardır. Bazen görünmez yüz görünenin tersi olabilir. Hızır Aley-hisselâm gibi işlerin iç yüzünü bilen hakîkat ehli, kötülük emreden nefsi insanın en yaman düşmanı bilir ve onunla mücadeleyi en büyük savaş kabul ederler. Nitekim Peygamber (s.a.v.) insan ile vesveseci şeytan arasında geçen bu sürekli savaşı: "*büyük savaş*" olarak nitelendirmiş: "*Biz, küçük cihâd(savaş)dan, büyük cihâda dönüyoruz*"

(Seâlibî, Tefsîr: 3/197; Neseî, Tefsîr: 2/115; İbn kayyim el-Cevziyye, Medâricu's-sâlikîn; Keşfu'l-Hafâ, 1/424-425) buyurmuştur. Şerî'at gözüyle bakan kişi düşmanı dışarıda, hakikat gözüyle bakan kişi düşmanı içeride görür.

**Hakîkatde bakarısın nefsün sana düşman yiter
Var imdi ol nefsünile vuruş-tokuş savaşı yürü**

Yûnus, bu makamı yedi kapılı bir şehre benzetir. Kentin sultanı Hak'dır. Kentin yedi kapısı, nefis mertebelerinden ibarettir:

**Hakîkatdur Hak şârî yididür kapuları
Dergâhında yüz dürlü gerek kudret göresün.**

(Hak kenti olan hakîkatin yedi kapısı vardır. Hakîkat sarayında yüz türlü kudret görmeyi gerekir.)

Yine Yûnus, velâyet makamı için "hakîkat donunu giy-mek" gerektiğini belirtir:

**Hakîkat ışkdur 'iyân görsün ol şebîh beyân
Hakîkat donın geyen ağır hil'at içinde**

(Kuşuklu konuşan bilsin, görsün ki Hakîkat ap açık aşktır. Hakîkat giysisini giyen ağır bir elbise giymiş olur.)

Hakîkat ehli kanaati yâr edinmiş, nefis isteklerinden el çekmiştir:

**Hakîkate erenler hakîkati bulanlar,
Ne bahtludur cânları hep mahabbet içinde**

(Hakîkati bulup ona kavuşanlar çok mutlu insanlardır, hep sevgi içinde yaşarlar.)

O hâlde şerî'at, tarîkat ve oradan ma'rifet, hakîkat ahlâkına varabilmek için çok çileli bir irâde eğitimine ihtiyaç vardır. İrâde eğitimiyle olgunlaşıp son kemal noktası olan Hakîkate ulaşanlar, Yaratan'ın hatırı için yaratılmışları hoş görürler. Nefis arzularını bir yana bırakır, Hakk'ın lütuf ve kahrını bir bilir: "Lütfün da hoş kahrın da hoş" derler.

Burada Hacı Bektâş-ı Velî'nin, dinin ve tasavvuf ahlâkının özü olan şu altın öğüdünü not edelim:

"Oturduğun yeri pâk et, kazandığın lokmayı hak et!"